

Stabilitätspakt für Südosteuropa
Gefördert durch Deutschland
Stability Pact for South Eastern Europe
Sponsored by Germany

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

**INTERNATIONAL CENTRE FOR MINORITY STUDIES
AND INTERCULTURAL RELATIONS**

**МОДЕЛ ЗА МОНИТОРИНГ НА СПАЗВАНЕТО НА
ПРАВАТА НА МАЛЦИНСТВОТА НА МЕСТНО НИВО:**

**ЗАКРИЛА НА ПРАВАТА НА МАЛЦИНСТВОТА И
МЕЖДУЕТНИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ В ОБЩИНИТЕ СЪС
СМЕСЕНО НАСЕЛЕНИЕ**

СОФИЯ, 2006

Автори на доклада: Евгения Троева-Григорова и Валери Григоров

Изследователи, участвали в теренната работа и събиране на данни: Евгения Троева-Григорова, Валери Григоров, Антонина Желязкова, Донка Димитрова

Координатор на проекта: Марко Хайдиняк

Съдействащи за реализацията на проекта: Несрин Дурмушева, Ерман Хаджимустафа, Неджми Ходжов

МЕЖДУНАРОДЕН ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА МАЛЦИНСТВОТА И
КУЛТУРНИТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ (IMIR)

1303 София, ул. "Антим I" № 55,
тел: (+3592) 8323-112; 8324-044; факс: 9310-583
e-mail: minority@imir-bg.org; marko@imir-bg.org
web page: <http://www.imir-bg.org>

ФОНДАЦИЯ "ФРИДРИХ ЕБЕРТ"

Регионален Офис София, 1000 София, Р.О. Вох 958,
телефон: (02) 980 87 47, факс: (02) 980 24 38
e-mail: office@fes.bg
web page: <http://www.fes.bg/bg>

През пролетта и лятото на 2006 г. екип на IMIR проведе изследване в община Ардино като част от международен проект на фондация “Фридрих Еберт”, осъществяван в няколко балкански държави. Целта на проекта в България е да се направи актуална снимка на взаимоотношенията между различните общности, като се акцентира на спазването правата на малцинствата в една община с обърната демографска проекция – малцинството в случая се явява регионално мнозинство.

Според официалния WEB сайт на община Ардино населението в нея наброява 15 171 човека (2003 г.) и се разпределя по етнически признак както следва: 68,2% турци, 16,9% българи и 14,9% други. Селищата в общината са с различен състав: някои като Ардино и Бял извор са със смесено население (турци, българи мюсюлмани и българи християни¹ в Ардино, а в Бял извор и цигани), други са с хомогенно турско (например Боровица, Сухово) или българо-мюсюлманско население (например Жълтуша и Падина). В религиозно отношение жителите на общината в голямата си част са мюсюлмани. Православни християни живеят в гр. Ардино, а няколко семейства в с. Падина са приели евангелизма. В една относителна съпоставка най-малобройните общности в Ардинска община са българите християни, чиито брой не надхвърля няколкостотин човека, и циганите - около 20-30 човека.²

Освен демографската картина, друг важен аспект, определящ в голяма степен междуетническите взаимоотношения, е политическата среда в общината. На последните местни избори от 2003 г. ДПС е получила 76,3%, БСП - 5,6%, Национално движение за права и свободи - 4%, СДС - 8,7%, БЗНС-Народен съюз - 1,5% и Национално движение Симеон Втори - 3,8%. Тези резултати ясно показват изключителната роля, която има ДПС, от чиято листа са почти всички общински съветници, с изключение на двама на СДС и един представител на БСП (българка християнка). По подобен начин са разпределени и кметските постове в общината³.

В хода на изследването бяха проведени 81 анкети с граждани в девет селища и една махала от общината – Ардино, Бял извор, Жълтуша, Падина, Сухово, Боровица, Ленище, Ябълковец, Гарване и Чубрика. Обработени бяха още 50 анкети, направени със служители от общинската администрация. В края на изследването бе организирана фокус-група с представители на гражданството, където бе обсъден предварителният текст на доклада. По време на теренната работа бяха направени и редица неформални интервюта с граждани и селяни и с представители на администрацията.

¹ Обозначенията българи християни и българи мюсюлмани са приети и използвани в научната литература за формално разграничение между двете религиозни групи. На практика обаче религиозният елемент при повечето българи християни има относителна стойност и вече е загубил своето значение. Подобни процеси, но в по-слаба форма, се наблюдават също и при част от българите мюсюлмани. В този смисъл конфесионалното пояснение не трябва да се разбира буквално, а има за цел преди всичко да насочи към културната среда, от която произхожда индивидът.

² Общината е в известен смисъл уникална, защото няма ромско малцинство, разпръснато в селата, подобно на повечето общини и населени места в България. Няколкото семейства роми, които живеят в Бял извор, принадлежат към групата на агуптите. Те обикновено не искат да бъдат определяни като роми и често се самоопределят като турци. Сред нашите респонденти бе жител на Бял извор, който се представи като циганин. Затова екипът на IMIR реши в настоящия доклад да зачита правото му да се самоопределя, въпреки че не се възприема като циганин от повечето хора в общината.

³ В община Ардино има 53 населени места, обособени административно в 21 кметства (Ахрянско, Башево, Бял извор, Богатино, Боровица, Брезен, Голобрад, Горно Прахово, Гърбище, Долно Прахово, Еньовче, Жълтуша, Ленище, Млечино, Падина, Правдолюб, Светулка, Синчец, Сухово, Чубрика, Ябълковец). Общинският кмет както и кметовете на 16 кметства са от ДПС, двама са кметовете от СДС (в Ленище и Ябълковец), двама от БСП (в Падина и Чубрика) и един е независим (в Горно Прахово).

1. Въведение

В Република България няма правно определение за термина “малцинство”. Конституцията на България показва, че държавата възприема концепцията за гражданска нация. Всички етнически, религиозни, езикови и други общности в държавата се смятат за част от “голямото семейство” на българската нация.

Според данните от последното официално преброяване, проведено през 2001 г., населението на страната е 7 928 901 души.⁴

Етнически групи:

Българи	Турци	Роми	Руснаци	Арменци	Власи
6 655 210	746 664	370 908*	15 595	10 832	10 566

Македонци	Каракачани	Гърци	Украинци	Татари	Евреи	Румънци
5 071	4 107	3 408	2 489	1 803	1 363	1 088

Гагаузи	Черкези	Араби	Албанци	Други	Неопределени	Без отговор
540	367	328	278	18 792	62 108	24 807

* Според експертните преценки, действителният брой на ромите е между 600 и 800 хиляди. Причината за разликата е, че значителен брой от ромите се самоидентифицират като българи или турци, а някои и като власи.

Езикови групи:

Български език	Турски език	Ромски език	Други	Без отговор
6 697 158	762 516	327 882	71 084	70 261

Религиозни групи:

Източно-православни	Мюсюлмани	Католици	Протестанти
6 552 751	966 978	43 811	42 308

Армено-грегорианци	Юдеи	Други	Неопределени	Без отговор
6 500	653	7 784	283 309	24 807

Първата българска конституция (1879 г.) отбелязва, че в България живеят и “християни от неправославно вероизповедание и другояверци”. Според конституцията от 1947 г. в България има “национални малцинства”, а според конституцията от 1971 г. – “граждани от небългарски произход”. Конституцията на демократична България, приета през 1991 г., споменава “гражданите, за които българският език не е майчин” (чл. 36) и че всеки има право да “развива своята култура в съответствие с етническата си принадлежност, което се признава и гарантира от закона” (чл. 54). Така сега действащата конституция не използва термина “малцинство”. Въпреки това, много закони, актове и съдебни решения съдържат редица текстове, отнасящи се до групи, различни от мнозинството. Конституционният съд през 1992 г. заяви, че “Конституцията на Република България ... признава съществуването на религиозни, езикови и етнически различия, респ. на носители на такива различия”. България е ратифицирала Рамковата конвенция за защита на националните малцинства и Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, съдържащи разпоредби, където се споменават национални или етнически, религиозни

⁴ <http://www.nsi.bg/Census/CensusList1.htm>

и езикови малцинства. По силата на конституцията, тези международни договори са част от българското законодателство и дори имат предимство пред него.

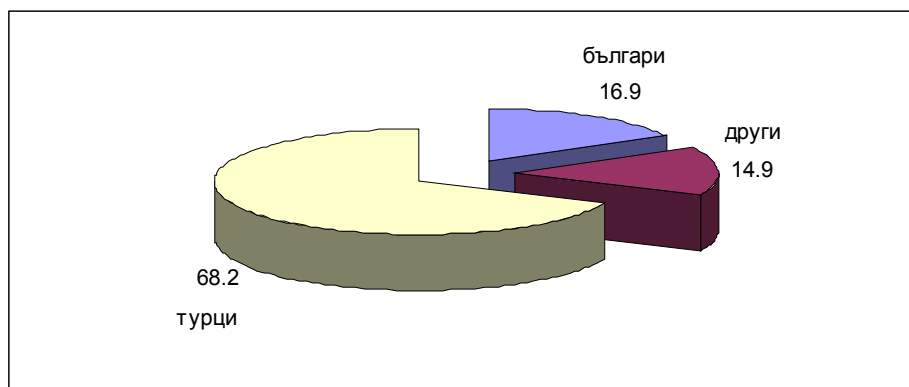
През 1999 г. в Закона за ратифициране на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, Народното събрание на България декларира ангажимента си към “политиката на толерантност към лица, принадлежащи към малцинствата и тяхното пълноценно интегриране в българското общество”. Програмата на правителството на Симеон Сакскобургготски включваше и раздел “Интеграция на малцинствата”. Така в българското законодателство могат да бъдат намерени примери за косвено признание на наличие на малцинства, но изрично признание за тяхното съществуване, както и ясна концепция какво и кои са малцинствата липсва, което може да доведе до редица проблеми. Например, конституцията посочва 12 признака (включващи раса, народност, етническа принадлежност и религия), на основание на които се забранява дискриминация. Сред тези признаци обаче не попада езикът. Така липсата на възможност да се изучават малцинствените езици според българската конституция не е дискриминация.

В началото на 2004 г. бе приет Закон за защита срещу дискриминацията, който в голяма степен доближи България до стандартите на ЕС в тази сфера. Законът изброява по-голям брой признаци, забраняващи дискриминацията, отколкото конституцията, а е добавена и фразата, че дискриминацията е забранена и въз основа “на всякакви други признаци”. Законът предвижда и специални мерки в полза на малцинствата (например мерките за защита на самобитността и идентичността на лицата, принадлежащи към малцинствата и правото им да поддържат и развиват своята култура, да практикуват своята религия и да ползват езика си). Законът задължава министрите на образованието и културата и местните власти да предприемат необходимите мерки за предотвратяване на расовата сегрегация в училищата и другите обучаващи институции. Държавните органи и органите на местно самоуправление трябва, според закона, да осъществяват политика, която да води към представително участие на малцинствата в управлението и взимането на решения.

Принципът за еднакво третиране на хората, независимо от техния расов или етнически произход, е закрепен и в редица други български закони като Кодекса на труда, Закона за насърчаване на заетостта, Закона за защита, рехабилитация и социална интеграция на инвалидите, Закона за държавния служител, Наказателния кодекс и др. Принципът беше потвърден и от голям брой решения на Конституционния съд.

2. Община Ардино – профил и характеристики

Община Ардино се намира в югозападната част на област Кърджали. В етническо отношение населението е смесено. Най-голяма по брой в общината е турската етническа общност. Делът ѝ, въпреки многобройните емиграционни вълни, е по-висок от средния за област Кърджали (около 61,6%) и неколкостранно по-висок от средния за страната (9,4%).

Етническа структура на населението в община Ардино в % (2003г.)
(Източник: <http://www.ardino.bg/?pid=5,8>)

Етническото разнообразие на населението в община Ардино от една страна доказва изграден етнически модел на търпимост между етносите, а от друга страна е ресурс за развитието на общината, тъй като всяка етническа общност има съхранени културни особености. Взаимоотношенията между различните етнически групи и религиозни общности са толерантни и в общината няма напрежение и опасност от конфликти.

В социално отношение община Ардино като селски и планински район се сблъсква с редица трудности. Делът на “живеещите трудно” и “едва свързващи двата края” е трайно над 70%. Само двама от всеки десет човека считат, че живеят нормално. Средногодишната заплата в община Ардино през 2003 г. е 2 139 лв. и е по-ниска както от годишната заплата в област Кърджали (2 520 лв.), така и от тази в страната (2 880 лв.). Най-високи са заплатите в областта на добивната промишленост както и при финансовото посредничество, а най-ниски са в селското, ловното и горското стопанство. През 2003 г. равнището на безработицата в община Ардино е 24,6 %, което е значително по-високо от средното за страната. По равнище на безработица община Ардино се нарежда на първо място в рамките на област Кърджали и на 87-мо място сред останалите общини в България. Според актуалните данни, през 2005 безработицата е намаляла на 18,62% и към края на 2005 година общият брой на регистрираните безработни е 1219 души. По показател БВП на човек от населението, Ардино е на 223-то място в страната.

Приблизително 54,0 % от безработните лица в общината са жени, предимно без специалност и професия (около 85,0 %). Тези характеристики потвърждават недобрите показатели за образованост и квалификация на жените от община Ардино, което може да се приеме като “традиционно” за регионите със смесено население у нас. Основната част (19,6 %) от безработните жени са на възраст 45-49 години и това затруднява тяхната професионална реализация и ограничава възможностите за преквалификация и обучение. Сред безработните в община Ардино преобладават хората на възраст между 40-49 г. През последните 12 години в общината се засилва тенденцията за

висок дял на безработните лица без специалност и професия. През 2001 г. те са 78,8 % от всички безработни.

Голям проблем в общината е отрицателният естествен прираст в комбинация с отрицателен миграционен баланс. Населението в малките села непрекъснато намалява за сметка на увеличаване на относителния дял на населението в общинския център и по-големите села в общината. На лице е и висока миграционна подвижност към други региони на страната и чужбина. Съществува опасност от демографски срив и обезлюдяване на малките населени места, ако се запазят съществуващите тенденции.

На територията на община Ардино през учебната 2003/2004 година са функционирали 3 средни училища (1 оздравителна професионална гимназия и две СОУ), 6 основни училища, 1 самостоятелно начално училище, 1 ОДЗ, 5 ЦДГ, 5 ПДГ и Общински детски комплекс. В сравнение със страната, образователната структура в община Ардино е неблагоприятна, с много по-нисък дял на хората с висше и полувисше образование и по-висок дял на неграмотните. Съществуват различия в образователна структура на различните етнически и религиозни общности, като с най-благоприятна образователна структура са българите християни. Поради повишена мотивация сред младите в общината за повишаване на квалификацията и образованието се очаква подобряване на образователната структура на населението, което от своя страна ще доведе до по-добри социално-икономически условия.

Културните дейности в общината се осъществяват в 17 читалища, които разполагат с библиотеки, групи за художествено творчество и културно-масова дейност. Общината осигурява с финансови средства дейността на читалищата (закупуване на носии, музикални инструменти, озвучителна техника и др.) и предоставя сграден фонд за тях. Ежегодно Общинският съвет утвърждава календарен план за културните и спортните прояви в общината. В традиция са се превърнали общинските прегледи на любителското художествено творчество, празниците на културата в гр. Ардино, конкурсът "Мис Ардино", фолклорно-литературните вечери и други. Една от основните задачи на общината е да се съхранят културните ценности на територията ѝ. Богатото културно-историческо наследство все още се използва недостатъчно ефективно за развитието на туризма.

В Плана за развитие на Община Ардино е заложена следната визия за регионалното развитие: "Община Ардино ще се развива като устойчива самоуправляваща се общност, с икономика, базирана на местните ресурси, с модерна инфраструктура и качествена жизнена среда".

Във връзка с това са определени и приоритетите, които са насочени към усъвършенстване на съществуващата техническа инфраструктура и изграждане на нова такава, подобряване на социално-битовите условия на живот, подобряване на околната среда, развитие на туризма, увеличаване на трудовата заетост чрез създаване на условия и предпоставки за разкриване на малък и среден бизнес, създаване на предпоставки за алтернативно земеделие и алтернативен туризъм, предотвратяване на икономическия спад и разкриване на нови работни места, спиране на миграционните процеси, както и други дейности, насочени към по-доброто развитие на общината.

Общинска администрация нае и консултант за разработване и внедряване на система за управление на качеството. Ръководството на общината в лицето на Кмета Айдын Серкан декларира своята политика по качеството, насочена към по-пълно удовлетворяване на нуждите и очакванията на гражданите чрез предоставяне на качествени административни услуги, законосъобразност в управлението на общинската собственост и местната политика в условията на прозрачност и

публичност. Общината получи Сертификат за успешно разработена и внедрена Система за управление на качеството на база международния стандарт ISO 9001:2000.

3. Резултати от интервютата с гражданите

Профил на анкетираните:

Разделение по полов признак

Мъже	Жени
50	31

Разделение по етнорелигиозен признак

Турци	Българи мюсюлмани	Българи християни	Цигани
43	23	14	1

Разпределение по възрастови групи:

Възrastова група	15-24 г.	25-34 г.	35-44 г.	45-54 г.	55-64 г.	65-74 г.	75-84 г.
Брой анкетирани	6	13	16	21	11	7	7

Разпределение по образователно ниво

Образователно ниво	Начално	Основно	Средно и средно специално	Полувисше и висше
Брой анкетирани	8	14	46	13

На въпроса от анкетата **“Какви етнически и религиозни малцинства живеят във вашата община”** българите християни изброяват като етнически и религиозни малцинства в общината “българи, турци, помаци” или “турци, българи, помаци”. На първа или втора позиция като етнически и религиозни малцинства те посочват или българите, или турците, докато българите мюсюлмани, с две изключения, се посочват на трето място. Двама от анкетираните уточняват, че турците и българите мюсюлмани са по равен брой. В една анкета се дава и процентно съотношение – “70% турци, 25% българо-мохамедани, 5% християни”. Отново в една единствена анкета населението се разграничава само по религиозен признак – “мюсюлмани и християни”.

При българите мюсюлмани преобладава самоопределението “помаци”, като се срещат следните уточнения: “ние сме си българи, но изповядваме исляма”, “все сме си българи”, “ние клоним към българите”. Един от анкетираните дава и съотношение за общината – “българо-мохамеданите и християните са колкото турците”. Когато се споменават и трите етнорелигиозни групи, те обикновено са в следния порядък: “помаци, турци, българи” или “турци, българо-мохамедани, българи християни”. В две анкети се отговаря, че няма малцинства.

При турците се срещат по-диференцирани отговори. Преобладава изброяването “турци, помаци, българи”, но се срещат и следните комбинации “турци, българи, помаци”, “турци, мохамедани, българи”, “българи и турци, българите мохамедани минават към българите”. В турските села Боровица, Гарване и Сухово се срещат отговори “само турци”, визиращи състоянието в самите селища. Има и отговори, описващи населението по професионален признак – “християни и мюсюлмани”, за Бял извор се споменават и “агупти” – няколко семейства. В една единствена анкета като малцинства в общината са посочени “християните и помациите”. Турците определят с названието “мюсюлмани” представителите на собствената си група, а с “мохамедани”

– българите мюсюлмани. Единственият анкетиран, самоопределил се като циганин (Бял извор), изброява следните групи: турци, помаци, българи, цигани.

Това, че българите християни посочват в анкетите си и трите етнорелигиозни групи, се дължи на факта, че те живеят в Ардино, населено с представители и на трите групи. Анкетираните българи мюсюлмани живеят основно в селища, където те са единствена група (Падина, Жълтуша). Затова и в анкетите преобладава отговорът “помаци”, определящ ситуацията в селото, а не в общината. Същата е причината и за отговора, че няма малцинства. Българите мюсюлмани в района изразяват българска етническа принадлежност и приемаха въпросите за малцинствата със смущение, явно нежелайки да бъдат считани за такива. Прави впечатление, че хората обикновено започват описанието на етническия и религиозния състав на населението от собствената си група. Като цяло преобладават определенията по етническа принадлежност в сравнение с тези по конфесионална. По въпроса за малцинствата хората описват всички групи, които живеят в селището, без да обръщат внимание, че въпросната група (или групи) в селището (или в общината) не са малцинство. При подсеждане, те откриват с изненада кои всъщност са малцинствените групи в тяхното селище и в общината. Местните хора разбират по-лесно въпросите за ежедневното съжителство между различни етноси и религии, отколкото тези за малцинствата (понятие, което е чуждо на речника им и вероятно носи някакъв спомен за пейоративна натовареност).

На въпроса от анкетата **“Как бихте оценили отношенията между различните общности по скала от 1 (отлични) до 5 (много лоши)?”** българите християни оценяват отношенията си с турците като “средни” (в 5 анкети), като “много добри” (в 4 анкети), като “добри” (в 2 анкети) и като “лоши” (в 1 анкета от Ардино). Отношенията си с българите мюсюлмани определят като “добри” (в 5 анкети), като “много добри” (в 2 анкети) и като “средни” (в 2 анкети). Българите християни оценяват отношенията между турците и българите мюсюлмани като “средни” (в 4 анкети), като “добри” (в 3 анкети), като “много добри” (2 анкети), като “лоши” (1 анкета от Ардино).

Българите мюсюлмани оценяват отношенията си с българите християни в повечето анкети (10) като много добри. Отбелязват също така, че отношенията им с българите християни са по-добри, отколкото тези с турците заради езика. Отношенията си с турците българите мюсюлмани определят като много добри (9 анкети) или добри (1 анкета). В 2 анкети се коментират и отношенията с циганите (като добри в анкета от Падина и като много лоши в анкета от Жълтуша). Отношението към циганите е очевидно привнесено или подражателско, защото в тези селища роми няма. Местните хора коментират циганите по-скоро с добродушна ирония: “Нямаме цигани, защото те шишарки не крадат” (с. Падина). Отношенията между българите и турците се оценяват от българите мюсюлмани като средни (в 3 анкети) и като много добри (в 2 анкети).

Турците определят отношенията си с българите като “много добри” (в 17 анкети), като “добри” (в 10 анкети), като “средни” (в 2 анкети). Взаимоотношенията с българите мюсюлмани се квалифицират като “много добри” (в 7 анкети), като “добри” (в 10 анкети), като “средни” (в 3 анкети), като “лоши” (1 анкета от Боровица). Отношенията между българите християни и българите мюсюлмани се определят от турците като “много добри” (в 7 анкети), като “добри” (в 2 анкети), като “средни” (1 анкета), като “лоши” (1 анкета от Ардино). Срещат се мнения, че “отношенията зависят от човека, но с българи е по-хубаво, отколкото с помаци” (Сухово), че “турците и помаци са едно, хората са се омесили” (Бял извор), че “между християните и мюсюлманите има търпимост”.

Анкетираният циганин определя отношенията между турци и българи като много добри, на турците с българите мюсюлмани - като добри, на турците с циганите – като много лоши, на българите християни с българите мюсюлмани – като добри, на българите мюсюлмани с циганите – като много лоши.

Прави впечатление, че българите християни определят отношенията си с турците предимно като средни. В сравнение с тях турците определят в повечето случаи отношенията си с българите като много добри. Един от респондентите обяснява, че българите християни, живеещи в Ардино, са предимно с високо образование “дошли откъм учители, лекари, работещи в държавната администрация, възпитани хора”. За разминаването в оценките на взаимоотношенията между българи и турци вероятно влияе и фактът, че българите се чувстват малцинство в града, докато турците като управляващо мнозинство в района се чувстват по-спокойни и сигурни. Подобно разминаване се очертава и по отношение на взаимоотношенията на българите християни с българите мюсюлмани. Взаимните отношения се определят от християните като добри, а от мюсюлманите – като много добри. Отношенията между различните етнорелигиозни групи се оценяват само в единични случаи като лоши, като въпросните анкети са от Ардино, където хората живеят смесено и има по-голяма възможност за създаване на конфликтна ситуация. Там се очертава и още едно противопоставяне – между местните граждани (турци и българи) и заселващите се в последните години българи мюсюлмани от околните села, които купуват къщи от изселниците турци. Поради това в Ардино често може да се чуе оценката, че между българите и турците отношенията са по-добри, отколкото техните с българите мюсюлмани.

На въпроса от анкетата **“Как се разбирате с представителите на различните етнорелигиозни групи”** българите християни декларират, че се разбират най-добре с други българи (11 анкети), с турците се разбират много добре (6 анкети), добре (6 анкети), средно (2 анкети). Отношенията си с българите мюсюлмани те определят като добри (6 анкети), като много добри (4 анкети) или като средни (1 анкета).

Българите мюсюлмани характеризират отношенията си с българите християни като много добри (6 анкети) или добри (3 анкети). В пет анкети се заявява, че отношенията с всички са много добри. Отношенията с турците се определят като добри (5 анкети), много добри (4 анкети), средни (1 анкета).

Турците оценяват отношенията си с българите като много добри (10 анкети), като добри (8 анкети), като средни (1 анкета); а тези с българите мюсюлмани – като добри (8 анкети), като много добри (5 анкети), като средни (1 анкета), като лоши (2 анкети). В 12 анкети взаимоотношенията с всички се определят като много добри, а в 4 – като добри.

Анкетираният циганин определя отношенията си с турците, циганите и българите като много добри, с българите мюсюлмани – като много лоши.

Резултатите показват, че междуличностните отношения се оценяват като по-добри в сравнение с междугруповите, като разликата е от една или две степени в оценките. Като цяло обаче отбелязаните в отговорите на предходния въпрос тенденции са налице и тук.

На въпроса от анкетата **“Какво мислите за другите етнически общности? Какви са техните основни характеристики?”** българите християни определят турците като трудолюбиви (6 анкети), обединени (3 анкети), честни (3 анкети), добри (2 анкети), задружни, единни, миролюбиви, традиционалисти. Характеризират ги също така като верни приятели, прекрасни, амбициозни, разбираеми, услужливи, на

които може да се разчита и с които имат добър комшулук. Българите мюсюлмани са описани като трудолюбиви (8 анкети). Когато се сравняват с другите етнорелигиозни групи, се прави оценката, че те са най-работливи. Определят се също така като единни (2 анкети), отзивчиви, честни, милеещи за родния край. Колебанията в идентичността при някои българи мюсюлмани води и до определянето им от българите християни като завистливи, двулични, исторически обременени, помъчени, измъчени, "тарикатчета". Липсата на цигани в региона се обяснява с твърдението, че циганите са там, "където е хубаво и където има влак". Самохарактеристиките за българите християни са: разединени (3 анкети), работливи (3 анкети), мързеливи (3 анкети), завистливи (2 анкети), задружни, честни, съжалителни, добри, но и: отчаяни, прикрити, по-малко услужливи, мошеници. Доста ясно изразеният негативен "аз" образ на българите християни е резултат на чувството за неудовлетвореност и безперспективност, породено от ограничения социален, икономически и властови ресурс, с който сега те разполагат в района.

Българите мюсюлмани характеризират турците като "работливи" (4 анкети), "честни" (2 анкети), "добри" (2 анкети), "добри приятели" (2 анкети), "гостоприемни". Някои обаче с огорчение споделят, че "турците ни изолират, говорят си на турски", "малко се чувстват над нас, надменни са, като командващи". За българите християни се дават следните оценки: "добри" (4 анкети), "страхотни хора", "отлични", "уважавани", "приятели", "коректни", "не се впрягат в работа", "не много добри", "надути са". Среща се и оценката "ние сме си с тях еднакви". Като характерни черти на хората от своята група българите мюсюлмани посочват: "много работливи" (6 анкети), "честни" (2 анкети), "общителни", "клонят към българщината", "на тях се е паднало най-тежкото". Циганите се описват като добри хора, които са отблъсквани от другите, но и като мързеливи. В няколко анкети се споделя мнението, че всички хора са добри, трудолюбиви и гостоприемни.

Турците характеризират българите като "добри (13 анкети), "като турците" (4 анкети), "трудолюбиви" (2 анкети), "честни" (2 анкети), "интелигентни", "добре общуващи", "приятели", "по-отворени от турците", "гостоприемни", "чисти, подредени", "толерантни", "точни, коректни", "добродушни", "независтливи", "мързеливи". Като отговори в анкетите се среща, че българите не си обичат държавата и че сред тях има и националисти. Българите мюсюлмани са оценени като много трудолюбиви (9 анкети), добри (6 анкети), вярващи, колективни, интелигентни, добри съседи, чисти, неискрени, двулични (2 анкети), раздвоени, с разлики между старата генерация и младата (която не познава нито едната, нито другата религия). Българите мюсюлмани се определят също като "мешани", "работари", "родопски добитък", "волчета", "алчни, без характер", "изостанали", "не етични", "правещи се, че разбират много неща", "злопаметни". Циганите се определят като добри, крадливи, мързеливи, лъжливи, хитри, тарикати, работливи, но "си правят циганските работи" (Бял извор). Турците се самохарактеризират като трудолюбиви (18 анкети), добри (5 анкети), гостоприемни (4 анкети), честни (4 анкети), вярващи, скромни, добронамерени, любезни, уважаващи другите религии, интелигентни, не се оплакват, искрени, добродушни, единни, с добри съседски отношения, с обич към земята, философи, "на най-високо ниво", вярващи (възрастните), отбелязва се, че не са сплотени както преди.

Анкетираният циганин определя турците като хубави хора, работливи, но и като "не добри приятели, завистливи". Определенията му за българите са "най-хубави хора", "приятели", "мързеливи", за българите мюсюлмани – "лоши хора", "тютюнджий" (в смисъл, че изкарват прехраната си като отглеждат тютюн, долна и тежка работа), "много работливи", за циганите – "най-хубави – ядат, пият, веселят се", "мързеливи".

Отговорите на този въпрос изваждат на преден план много от стереотипите, с които отделните общности оценяват себе си и другите. По правило най-положителни са самооценките, а повечето от негативите са насочени към другите. По този начин всяка от общностите поставя себе си най-високо в етичната йерархия. Изключение от тази тенденция е подчертано самокритичният тон при българите християни. И при трите групи се срещат мнения, че не бива да се пита за хората по етнос, че навсякъде има добри и лоши хора, както и че “всички сме хора, всички сме еднакви”, “добри хора сме всичките”.

На въпроса от анкетата “**Кои общности са малцинства във вашата община?**” българите християни определят като малцинства в общината своята група (12 анкети) и българите мюсюлмани (3 анкети). Споделя се също мнението, че турците в общината не са малцинство, но в държавен план са, както и че съотношението между турците и българите мюсюлмани е 50:50.

На същия въпрос българите мюсюлмани отговарят, че малцинство в общината са българите християни (6 анкети), българите мюсюлмани (6 анкети), че няма малцинства (4 анкети от Жълтуша и Падина), както и че единственото религиозно малцинство са евангелистите в Падина (1 анкета).

Според турците малцинство са българите християни (23 анкети), циганите (4 анкети), турците (2 анкети), българите мюсюлмани (4 анкети). В турските села Боровица и Гарване са дадени и отговори, че няма малцинства. Според анкетирания циганин малцинство са българите мюсюлмани.

От резултатите става ясно, че макар въпросът да е отправен за състоянието в общината, се дава сведение за положението в селището, където живее анкетираният. Въпреки че като малцинство в общината и трите групи в преобладаващия брой анкети посочват българите християни, то при следващите въпроси за правата на малцинствата всеки вече говори за собствената си група (възприемана като малцинство било в регионален план от българите християни, било в национален - от турците). При българите мюсюлмани има колебание между това дали представителите на групата са малцинство или не в общината. Анкетите, в които се отрича наличието на малцинства, са резултат от нежеланието на повечето българи мюсюлмани да бъдат разглеждани като такава.

На въпроса от анкетата “**Защо смятате, че етническите групи, които живеят във вашата община, са малцинства?**” като маркери на малцинството българите християни посочват езика (9 анкети), религията (6 анкети), културата (5 анкети) (тук има и едно уточнение, че този белег е разграничаващ по отношение на циганите), обичаите и традициите (3 анкети), броят на групата (3 анкети).

Според българите мюсюлмани най-значими белези за отделянето на едно малцинство са езикът (9 анкети), броят на групата (4 анкети), различната култура (2 анкети). Религията е определена в 4 анкети като основен разграничителен белег, макар в два от отговорите да се пояснява, че “религията е от слабо значение”, “религията изчезва, не е от голямо значение” (Жълтуша).

Турците определят като най-значими за отделянето на едно малцинство броят (17 анкети), религията (13 анкети), езикът (10 анкети), различните обичаи и традиции (6 анкети), различната култура (5 анкети). Среща се обаче и отговор, че културата е еднаква и не е разграничаваща за групите. Според анкетирания циганин малцинството се определя в зависимост от езика, културата и религията.

Съпоставката на резултатите показва, че за българите (християни и мюсюлмани) основен определящ малцинството признак е езикът, а за турците това е броят на хората от съответната група. Когато са давани повече от един отговор, това обикновено е в комбинацията “език и религия”.

На въпроса от анкетата **“Спазват ли се правата на малцинствата във вашата община?”** българите християни отговарят, че правата на малцинствата се спазват напълно (5 анкети), спазват се частично (4 анкети), спазват се според етническата общност (2 анкети), не се спазват въобще (2 анкети), в една анкета е даден отговор “не знам”.

Според българите мюсюлмани правата се спазват напълно (5 анкети), спазват се частично (3 анкети), спазват се според етническата общност (2 анкети), не се спазват въобще (1 анкета), в една анкета е даден отговор “не знам”, а в друга – “нямаме малцинства“ (Жълтуша). Когато се говори за неспазване правата на малцинствата, един респондент от Падина казва, че “се гледа партийната принадлежност”.

Според турците правата на малцинствата се спазват напълно (24 анкети) или частично (3 анкети). Има и отрицателни мнения: “спазването е само официално” (Ардино), “правата не се спазват въобще, от един човек се определя всичко” (Сухово), “не се спазват нашите права, ние сме смачкани, стъпкани в земята от своите от ДПС” (Боровица). Анкетираният циганин отговаря на поставения въпрос със “спазват се частично”.

Получените отговори са много красноречиви. И сред трите групи преобладава мнението, че правата на малцинствата се спазват напълно или частично, като най-категорично това е заявено от турската общност. Сравнително малък е броят на заявителите, че тези права не се спазват. Въпреки че турците са мнозинство и притежават почти цялата административна власт в общината, една част от турското население се чувства притиснато от прояви на самоуправство. В този смисъл като една от най-видимите предпоставки за нарушаване правата на гражданите се изтъква абсолютната политическа власт на една партия. И ако от българите това се приема за естествено поради етническото съотношение в региона, то част от турското население го преживява болезнено, защото “идва от своите”. Очевидно е, че оценките за нарушаване на правата на малцинствата се отклоняват от официалното и според европейските стандарти разбиране за малцинствени права, като се прехвърлят към лошото управление, към недостига на демокрация, към нарушаване на управленската етика.

На въпроса от анкетата **“Какви услуги предоставя вашата община за закрила на малцинствените права?”** се оформиха следните групи отговори. Половината анкетираните отговориха, че не знаят какви услуги предлага общината в тази област (6 българи християни, 11 българи мюсюлмани, 11 турци). Друг често срещан в анкетите отговор е “никакви” (6 българи християнин, 1 българин мюсюлманин, 4 турци). **Като услуги, предлагани от общината за закрила на малцинствените права, българите християни посочват добрата информация и оказано съдействие, както и ремонтът на църквата в Ардино.**

По-голямо разнообразие се среща при отговорите на турците. То варира от пълно одобрение на ситуацията до сериозна критика. Като положителни примери се посочват: “каквото ни се полага по закон, всичко се спазва”, “местното издание на вестника е с турско приложение”, “общината прави много неща: отпуска вода, прави пътища, преди нямаше автобуси, сега има”, “асфалтираха се десетина пътя с общинско

значение”, “общината ни дава всички права: по религия, по всичко”, “ремонт на църквата”, “изправят се минарета, джамии”, “общуването в общината е примерно”. В другата крайност са оценките “като има будали да им гласуваме, те нищо не правят за нас”, “зависи кой управлява, всяка народност си помага на своята народност, не е хубаво”, “грижат се само за роднините си”. В три анкети се срещат мненията, че няма потребност от такива услуги, защото “има си закони, всички сме еднакви”. **Прави се също разграничението, че общината предлага социална закрила, а не специална защита на малцинствата.** Според анкетирания циганин общината не предлага такива специфични услуги.

На въпроса от анкетата “**До каква степен тези възможности се използват от малцинствата?**” отново както и при предишния въпрос и при трите групи голяма част от анкетираните отговарят с “не знам” (5 българи християни, 9 българи мюсюлмани и 15 турци). Българи християни смятат, че възможностите се използват не много често (6 анкети), често (2 анкети), недостатъчно (1 анкета).

Според българите мюсюлмани възможностите не се използват (1 анкета) или се използват не много често (1 анкета). С думите на анкетиран от Жълтуша “ако имаш в общината човек, се възползваш, турците отиват при техните хора, помаците – при техните”.

Турците смятат, че възможностите се използват недостатъчно (6 анкети), не много често (3 анкети), често (1 анкета) или че се използват от определени хора. Двама от анкетираните смятат, че възможностите, предлагани от общината за закрила на малцинствата, се използват често. Примерите, които се дават, са намирането от общината на работа на самотна майка или отпусканите вгълища за пенсионерите (Сухово). В една анкета се споделя, че “досега не е имало проблеми, ние сме си равноправни граждани”, а друг респондент отбелязва, че “в общината се вземат рушвети от свои хора”.

На въпроса от анкетата “**Ситуацията промени ли се през последните няколко години?**” при българите християни преобладава мнението, че положението се е влошило (6 анкети), като в една анкета се уточнява, че това е станало откакто ДПС е на власт. Според три анкети ситуацията се е запазила същата, а според други три – тя се е подобрила. В две анкети се дава отговор “не знам”.

Българите мюсюлмани оценяват ситуацията като по-лоша (6 анкети), по-добра (3 анкети), същата (3 анкети). На този сравнително негативен фон прави впечатление по-положителната оценка, която дават турците. Според тях ситуацията се е променила към по-добро (18 анкети). В пет анкети се казва, че ситуацията е същата, а в десет тя се определя като по-лоша.

Резултатите от този въпрос очертават две мнения за ситуацията: отрицателно на по-малките общности (българите християни и мюсюлмани) и положително на турците. При анализа на отговорите на този въпрос е важно да се знае, че голяма част от анкетираните оценяват преди всичко общия си икономически статус, а не конкретното спазване на малцинствените права. Като примери за последната констатация са изброяваните от респондентите обедняване, безработица, закрити рудници. Изказва се мнението, че към ДПС се причисляват всички (включително и българи мюсюлмани и християни), които искат да просперира в бизнеса и приватизацията. Ескалиращото в национален мащаб напрежение и национализъм (тук се коментират изявите на Атака) намира основа преди всичко във високата безработица и ниския социален статус. На този фон обещанията от различни политици се приемат за неискрени. Често се чуват определения, че “в общината обещават, но само заблуждават хората”.

Широко разпространено е разбирането, че “при решаването на въпроси се гледат личностите, дали са близки”.

На въпроса “**Знаете ли за случаи, когато са били нарушени малцинствените права на определени граждани?**” седем от българите християни потвърждават наличието на такива случаи. Като конкретни примери се дават неправомерни уволнения, сключване на търгове, употреба на турски език в общината към българи. В 5 анкети се отрича съществуването на такива нарушения, а в една анкета е даден отговор “не знам”. Според българите мюсюлмани няма нарушаване на малцинствените права (10 анкети). Само една анкета потвърждава подобни случаи.

Мнозинството от анкетираните турци смятат, че няма нарушаване на малцинствените права. Само в две анкети се споменават за случаи на нарушаване на правата, като се уточнява, че то е “от нашите”. От друга страна, за близкия областен град Кърджали се съобщава за учители българи, които делят децата и отдават предпочитания на българчетата. Анкетираният циганин смята, че няма случаи на нарушени малцинствени права.

От получените резултати е видно, че най-засегнати са българите християни – 50% от анкетираните дават конкретни примери за нарушени права. В повечето случаи те имат социален характер, понякога квалифициран като преднамерен акт на етническа дискриминация. В други случаи се касае за междуличностен конфликт.

На въпроса “**В какви свързани с малцинствата случаи бихте потърсили помощ?**” българите християни посочват като основен проблем (разбиран като малцинствен поради малкия брой християни в общината) трудовата заетост (7 анкети). Причина за това е, че са получавали отказ за работа (според анкетиран “ако бях турчин, 150% ще бъда назначен”). Срещат се и няколко отговора, според които “нищо не става”, “едва ли ще ми помогнат”, “ще търся помощ по-нагоре”. Следващи проблемни ситуации са достъпът до информация (5 анкети), правната помощ (2 анкети), издаването на документи (2 анкети). Анкетиран българин, специалист с висше образование, разказа, че е бил принуден да търси съдействие в Кърджали, за да получи съответното работно място, макар по образование и квалификация да е бил единственият подходящ кандидат. Мястото се пазело за представител от турската общност или за някой подходящ познат или роднина пак от общността.

Българите мюсюлмани също посочват като основен проблем, за който биха потърсили помощ, трудовата заетост (4 анкети). Други трима анкетирани биха потърсили правна помощ, а един - помощ за издаване на документи. Един анкетиран споделя, че при потърсено полагащо му се по закона право в отдел “Социални грижи” в общината са му поискали подкуп, който той е дал⁵.

Турците посочват като основни проблемни ситуации, в които биха потърсили помощ, трудовата заетост (10 анкети), издаването на документи (9 анкети), достъпът до информация (4 анкети), правната помощ (4 анкети), социални помощи (2 анкети), здравеопазването (визира се искане на подкуп от лекарска комисия за издаване на протокол за инвалидност в Стара Загора).

И при трите групи трудовата заетост се очертава като основен проблем, за който хората са склонни да търсят помощ. Едновременно с това е видно, че безработицата в региона се преживява като етнически обусловена (усещането на българите, че турците се предпочитат при наемане на работа).

⁵ Всъщност дирекцията “Социално подпомагане” не е част от общинската администрация, а е на подчинение на областната дирекция. Респондентът обаче я възприема като звено на общината.

От друга страна неформалните интервюта за гурбетчийството показват, че в страните от Западна Европа представителите на различните етнорелигиозни групи от България се чувстват солидарни едни с други, подпомагат се, доколкото това е възможно, обединени са от факта, че там те са възприемани като хора от България, като българи.

На въпроса **“Смятате ли, че публичната администрация помага по отношение правата на малцинствата?”** при българите християни преобладава мнението, че администрацията не помага въобще (6 анкети) или помага понякога (5 анкети). В три анкети се посочва, че помага много.

Според българите мюсюлмани публичната администрация не помага въобще (4 анкети) или помага понякога (4). В две анкети е дадена добра оценка – “помага много”. Някои от респондентите споделят, че наблюдават процеси на лично облагодетелстване. Според някои анкети администрацията “не помага на нито едно малцинство” и “ако си човек на човека, тогава става” (работата). В с. Падина, където кметът не е от ДПС, анкетираните изказват предположения, че това оказва влияние върху финансирането на селището – “кметът ни няма пари, касата е в Ардино”. В отговор на друг въпрос е засегнат същият проблем – “ние сме антидепесари и затова ни режат”⁶.

В село Боровица (населено с турци) респонденти споделят, че кметицата неправомерно прилага програмите за социална заетост: “назначават се не най-нуждаещите се, изразява се лично отношение, като не се включват хора, които имат право да бъдат подпомагани по програмата, а назначените ѝ копаят нивите, чистят ѝ оборите, поливат ѝ градините”. И в тези отговори отново на преден план излиза липсата на интерес у населението към малцинствената проблематика, тъй като съществените проблеми са свързани с несправедливо или некачествено управление.

Въпреки това при турците оценката на публичната администрация е по-добра. Според 10 анкетирани тя помага много, като се посочва, че служителите ѝ са усмихнати, а търговете – безпристрастни. В 9 анкети се казва, че администрацията помага понякога, според 6 анкети тя не помага въобще, а според 4 не помага много.

Свършено очевидно е, че в селата хората са настроени силно мажоритарно и персоналните качества на избраните кметове са доминиращи за общите оценки, които получава администрацията. В с. Ленище, което е силно обезлюдено и се обитава от голям процент възрастни хора, социалната грижа за тях излиза на преден план. Грижата на кмета за това възрастово малцинство е голяма и доверието на старците към него напълно измества смисъла и значението на партийните опозиции.

Като цяло прави впечатление, че българите християни и мюсюлмани дават една по-скоро негативна оценка на работата на общината, докато при турците преобладава положителното отношение, макар и тук да се посочват примери за нарушения.

На въпроса **“Имате ли някакви препоръки към общинската администрация с оглед правата на малцинствата?”** мнозинството от анкетираните се затрудняваха да посочат по-конкретни искания.

За българите християни е важно общинската администрация да гледа на всички като на равни, независимо от етническата и религиозната принадлежност, “да се подпомагат с пари пострадали” (напр. при наводнения).

⁶ Според представителите на общинската администрация тези представи са субективни, тъй като за с. Падина се отделяни значителни средства, а жители на селото са назначени на отговорни постове в общината.

Съществуват и мнения, че “администрацията не трябва да се потурчва”, тя “трябва да е на квотен принцип”.

Българите мюсюлмани акцентират върху по-активна политика на общината за отваряне на работни места, “да се задържат хората в селото”. В две анкети се казва, че “и да имам препоръки, няма кой да чуе”, “глас в пустиня, стига с тая корупция”.

Препоръките на турците към администрацията е тя да бъде “по-близо до малцинството”, отделните служители да имат сходни позиции, а не единият да разрешава, а другият – не; да има по-голямо внимание към заетостта и здравето осигуряване; да подпомогне с пари ремонта на джамията в Боровица, “хората от единичните къщи от високото да ги свалят долу в ниското”⁷ (Бял извор), “по-често да ни посещават, не само за избори” (Боровица), да подобри обслужването; да се отнася към родените в други краища, но живеещи в общината като с равни. Отправените към управлението критики се резюмират с израза “бъктисахме от ДПС”. Посочват се примери на лично облагодетелстване на хора на властови позиции. Анкетираните турци считат за негативни явления случаите, когато кметовете “се избират от близките си” и “възрастните се мамят на изборите”, като им се предлагат хранителни продукти.

На въпроса “**Какво бихте направили, ако узнаете, че са нарушени нечии малцинствени права?**” половината от българите християни отговарят, че не биха направили нищо. Като варианти на реакция се посочват: ще информирам **полицията** (3 анкети), ще информирам **международна организация** (3 анкети), ще информирам **общинските органи** (2 анкети), ще информирам във **форум в интернет** (1 анкета).

Българите мюсюлмани биха се обърнали към общинските органи (5 анкети) или към полицията (3 анкети). В две анкети се казва, че няма да се обърнат към никого, в една – че областният управител “си защитава своите”.

Преобладаващият при турците отговор на поставения въпрос е “информирам общинските органи” (23 анкети). В някои анкети се отдава предпочитание на международна организация (4 анкети), полиция (2 анкети), съд, медии, съответно длъжностно лице, секретаря на общината, който е държавен служител. Според един респондент “нищо не може да се направи, кой ще чуе гласа народен”. Анкетиран от Ардино споделя, че Общинският съвет е еднопартиен, което е лошо, защото е както по времето на тоталитаризма. Отговор “информирам полицията” дава анкетираният циганин.

На въпроса “**Кои международни организации биха помогнали за прилагането на правата на малцинствата?**” българите християни посочват **Европейския съюз** (8 анкети), **Хелзинкския комитет** (7 анкети) и **НАТО** (5 анкети), следвани от **Организацията за сигурност и сътрудничество** (4 анкети) и **Върховния комисар за бежанците към ООН** (2 анкети).

Голяма част от българите мюсюлмани се затрудняват да назоват някоя от посочените организации. Тези, които дават отговор, се спират на Европейския съюз (5 анкети), Хелзинкския комитет (4 анкети), НАТО (2 анкети), Организацията за сигурност и сътрудничество (1 анкета), Върховния комисар (1 анкета). Според един от анкетираните, посочените организации са познати на хората, но не ги ползват, защото “мислим, че няма да се чуе”.

⁷ Има се предвид да не се влагат хиляди левове за поддържане на пътища до обезлюдени махали в високите части на планината, а останалите там единични семейства да се преместят в многобройните останали празни къщи в по-ниските и удобни за живеене части. Това разбира се е субективно мнение, което не се споделя от други живеещи във високите части на планината хора.

Турците биха се обърнали към Хелзинския комитет (16 анкети), Европейския съюз (10 анкети), НАТО (5 анкети), Организацията за сигурност и сътрудничество (2 анкети), Върховния комисар за бежанците към ООН (2 анкети), Амнести (1 анкета), Страсбург (1 анкета), международно съдилище (1 анкета), Франция (1 анкета). Анкетираният циганин изброява Хелзинския комитет, Организацията за сигурност и сътрудничество, Европейския съюз и НАТО.

Като цяло прави впечатление, че анкетираният и от трите групи сравнително лесно разпознават имената на Европейския съюз и на Хелзинския комитет, но нямат достатъчно информация какви са техните механизми за защита на правата на малцинствата и как могат да се обърнат за съдействие в конкретни случаи на нарушени права.

На въпроса **”Обръщали ли сте се към някоя от тях?”** само в една анкета на българка християнка от Ардино се казва, че се е обръщала към международна организация по повод нарушаване правата на животните. В три анкети на турци се потвърждава, че са се обръщали към такава организация, като в едната се уточнява, че това е бил Хелзинският комитет и че проблемите не са етнически, а финансови.

На въпроса **”С кого бихте се свързали, ако вашите права са нарушени?”** мнозинството от българите християни смятат, че най-естественият път за защита на нарушените им права е чрез съда (9 анкети). Други двама анкетирани биха се обърнали към полицията, двама към общинските органи, един към международна организация, а друг – към неформални лидери на общността.

Българите мюсюлмани биха потърсили помощ от полицията (4 анкети), общинските власти (3 анкети), съда (2 анкети), международна организация (1 анкета), неформални лидери на общността (1 анкета). В две анкети се срещат мненията, че “няма полза от никого” и че това е “глас в пустиня”.

Турците биха се обърнали към общинските органи (16 анкети), неформални лидери на общността (7 анкети), полиция (6 анкети), съответно длъжностно лице (2 анкети), съд (1 анкета), международна организация (1 анкета), семейството (1 анкета). **Прави впечатление, че при турците доверието в общинските власти е най-голямо, докато българите предпочитат за арбитър съдебната система.** Анкетираният циганин би се обърнал към полицията. Това е въпросът, чиито отговори може би най-ярко онагледяват етническата оцветеност при оценките и доверието към общинската администрация.

На въпроса **”Обръщали ли сте се някога към общинската администрация, за да защити тя ваши права?”** трима българи християни заявяват, че са се обръщали към администрацията, като в един от случаите се уточнява, че това е било без резултат. При българите мюсюлмани това са два случая, като и при двата не е имало положителна развръзка. При осем анкетирани турци се споменава за конкретни поводи на търсена помощ – за срутена подпорна стена, за работа, за жилище, във връзка с изборите, за получаване на пари за отглеждане на дете. Срещат се оценки от “тя, администрацията, са наши хора” до “никой не ни помогна”.

Нежеланието да се обръщат към общинската администрация за защита на правата им българите християни обясняват с липсата на доверие към общинските органи, които понякога са определяни като неефективни. Българите мюсюлмани се притесняват, че няма кой да им обърне внимание, “очаквам, че ще бъда отблъснат”, “проблемът трябва да е много голям”, “общината не е защитила преди правата ни”, “няма такава изградено звено”. **Малка част от анкетираният турци също изтъкват, че общинските органи са неефективни.** Срещат се мнения,

че те “няма да приемат моето мнение, защото съм млад” (Сухово), “нямам им доверие”, “ако си платиш, ще ти обърнат внимание”.

На въпроса **“Съществува ли дискриминация по отношение трудовата заетост на членовете на малцинствата?”** половината от анкетираниите българи християни смятат, че такава дискриминация има, като се уточнява, че при назначаване на работа в администрацията се предпочитат турци или членове на ДПС – “назначава се по членска карта”. За голяма част от анкетираниите българи мюсюлмани и турци подобна дискриминация няма. В една анкета се уточнява, че малцинствата дори са по-добре. Според петима от анкетираниите такава дискриминация има, според една анкета тя зависи от малцинството – например ромите не ги вземат на работа. Анкетираният циганин също потвърждава, че циганите не си намират работа.

Различията в мненията на българите християни спрямо другите две групи могат да се обяснят с различната трудова стратегия. Българите християни отдават по-голямо предпочитание към работа в държавните и общински служби, които обаче са малко на брой и в тях доминират турци. Затова по отношение политиката на заетост остават съмнения за субективни решения.

На въпроса **“Има ли случаи на дискриминация от страна на общината спрямо членове на малцинствата?”** половината от българите християни заявяват, че има такава дискриминация, като се уточнява, че тя е при трудовата заетост и се прилага не само спрямо тях, но и към българите мюсюлмани. Според други 3 анкети тази дискриминация зависи от малцинството - “отблъскват се циганите и помаците”.

При българите мюсюлмани преобладават отрицателните отговори на въпроса. Изключение правят трима анкетирани които казват, че се “назначават турци” и “който има повече пари”, “човек или трябва да е турчин, или да е член на ДПС”.

Повечето анкетирани турци смятат, че няма дискриминация от страна на общината. Няколко анкетирани в едното от селата заявяват, че такава е оказвана спрямо тях, като се пояснява “то ние не сме малцинство, но ни мачка кметицата”. Според анкетираният циганин няма случаи на дискриминация от страна на общината.

На въпроса **“Смятате ли, че отношението към вас е еднакво, сравнено с онова спрямо представителите на другите етнически и религиозни групи?”** половината от анкетираниите и от трите общности, както и анкетираният циганин отговарят положително. Отрицателни отговори дават около 1/4 от българите християни, 1/6 от българите мюсюлмани и 1/11 от турците.

На въпроса **“Съществува ли дискриминация с оглед достъпа до образование на членовете на малцинствата?”** отрицателен отговор дават **12 българи християни, 10 българи мюсюлмани, 26 турци и 1 циганин.** В две анкети на българи християни се среща мнението, че има разлики според малцинството, като се дава пример с цигани, които не ходят на училище. В три анкети на българи мюсюлмани се дава положителен отговор за наличие на дискриминация по отношение на образованието и се уточнява, че “привилегиите са за турците”, “зависи кой е на власт в общината, има 30 студенти в Истанбул, които са деца на ръководители, а децата на обикновени хора, дори и да са отличници, не могат да заминат”⁸. Турците в две анкети потвърждават наличието на дискриминация по отношение на тях самите, а

⁸ В действителност Ардинска община получава средно по една квота годишно за изпращане на свой представител за обучение във висше училище в Турция.

в една се уточнява, че това зависи от малцинството – например на българчетата се пишат по-добри оценки в училище.

На въпроса **“Местното управление осъществява ли мерки за интеграция на малцинствата?”** 1/3 от анкетираните българи християни смятат, че такива мерки не се осъществяват, а един анкетиран дори определя въпроса като “много глупав”. Според друга анкета интеграцията зависи от малцинствата – “българите не могат да живеят с циганите”. Двама от анкетираните дават положителни отговори, като единият смята, че мерките за интеграция ще имат “съмнителен успех”.

Повечето българи мюсюлмани отговарят на поставения въпрос с “не знам”, пет от анкетираните отговарят отрицателно, а един положително. Съществува също и мнението, че в България “няма малцинства”.

Турците дават диференцирани оценки. Според 1/3 от анкетираните има подобни мерки. Като примери се посочват: съвместните празници, вестникът, фолклорните групи на различни етноси и техните турнета. Един от анкетираните смята, че мерките не са достатъчни, а според друг – от такива мерки няма нужда. Анкетираният циганин мисли, че не се осъществяват такива мерки.

На въпроса **“Местните медии насърчават ли толерантността към културното различие?”** отговорите на българите християни се разделят на три равни части: “не знам” (5 анкети), “не” (4 анкети), “да” (4 анкети), “рядко” (1 анкета). Отрицателното становище е подкрепено с аргумента, че вестникът е финансиран от общината⁹.

Според българите мюсюлмани медиите насърчават толерантното отношение (5 анкети), отразяват реално ситуацията (1 анкета), отразяват частично, но служат за параван (1 анкета). Две са отрицателните мнения по поставения въпрос, а три - отговорите “не знам”.

Турците отговарят утвърдително на въпроса в 14 анкети, 16 са отговорите “не знам”¹⁰. В пет анкети се отправят критики към местните медии - че в. “Ардински глас” е “информационен бюлетин, а не вестник”, че за него се дават “излишни пари”¹¹. За местното радио се казва в 1 анкета, че никой не го слуша, тъй като е ръководено от “бивша номенклатура и изпълнява политиката на кмета”.

На въпроса **“Местните медии съобщават ли за случаи, когато общинската администрация е направила нещо, за да защити/наруши правата на малцинствата?”** българите християни се разделят на две равни части, като отговарят “никога” или “много често” (по 5 анкети). Два са отговорите “не знам”, един – “не”.

Българите мюсюлмани отговарят на поставения въпрос преобладаващо с “не знам” (9 анкети), както и с “рядко” (3 анкети), “много често” (1 анкета), “не” (1 анкета).

Броят на отговорите “не знам” и при турците е значителен – в 16 анкети. Следващи по честота са отговорите “рядко” (8 анкети), “много често” (2 анкети),

⁹ Общината в гр. Ардино издава от пет години вестник “Ардински глас” с тираж 500 бройки, който се разпространява безплатно в кметствата, читалищата и училищата в района. Радиовъзелът в Ардино излъчва новини по един час на ден, като от няколко месеца в петък се излъчва и на български, и на турски, по 15 минути на всеки език. Финансирането на радиовъзела е от общината (3000 лв.).

¹⁰ Много от анкетираните не са чели или са чели само спорадично вестника, който се разпространява по различните институции в общината. С по-голямо влияние сред читателите са областните вестници – “Нов живот”, “Отзвук”, “Арда нюз”.

¹¹ Тези критики всъщност изразяват мнението, че вестникът не може да е независим, тъй като се финансира от общината и управлението на общината участва в редакционната колегия. Т.е. като проблем се очертава не политиката и качеството на вестника, а неговият статут.

“никога” (2 анкети), “няма такива проблеми” (2 анкети), “подхождат позитивно, а не критично” (1 анкета).

От голямата пъстрота на мнения и оценки без да се демонстрира някакво крайно отношение може да се направи изводът, че местните медии не поставят тези въпроси с голяма острота. От една страна това е така поради липсата на сериозни сигнали за нарушаване на малцинствените права, а от друга поради изработената от десетилетия стратегия към тези проблеми, особено в смесените етнически региони, да се подхожда много деликатно. При анализа на този въпрос трябва да се отчита и фактът, че много от анкетираните не следят местния вестник, защото той не се продава.

На въпроса “Как местните медии представят положението с малцинствените права?” българите християни отговарят: “обективно” (5 анкети), “пристрастно” (5 анкети), “не много обективно” (2 анкети), “не знам” (2 анкети). При българите мюсюлмани преобладава отговорът “не знам” (6 анкети), следван от “не много обективно” (3 анкети), “обективно” (2 анкети) и “пристрастни са” (1 анкета). Според турците местните медии представят положението с малцинствените права “обективно” (11 анкети), “не много обективно” (2 анкети), “пристрастни са” (2 анкети), “позитивно” (1 анкета), “не е имало такива проблеми” (1 анкета). 16 са отговорите “не знам”.

На въпроса “Коя медия е най-важна за закрила на правата на малцинствата?” телевизията е предпочетена при всички общности – българи християни (14 анкети), българи мюсюлмани (10 анкети), турци (24 анкети). Тя е следвана от: вестниците – при българите (1 анкета), при българите мюсюлмани (6 анкети), при турците (6 анкети); радиото – посочено при българите християни (2 анкети) и при турците (7 анкети); интернет – посочено в две анкети на българи мюсюлмани и в четири на турци, като се подчертава неговата независимост. Анкетираният циганин изказва предпочитанията си към телевизията и вестниците.

На въпроса “Смятате ли, че правата на малцинствата ще се реализират по-добре, ако представителството на малцинствата в общинския съвет е по-голямо/по-широко?” десет от българите християни отговарят с “да”, двама с “не” и един “не знам”. Многото положителни отговори са резултат от усещането, че българите християни не са представени достатъчно в местното управление.

Българите мюсюлмани отговарят поляризирано: с “да” в 6 анкети, с “не” в 4 анкети, останалите отговарят “не знам”.

Положителните отговори при турците са застъпени в 12 анкети, отрицателните – в 14 анкети, като тук се прави уточнение, че “от това по-добре не може да бъде”. Анкетираният циганин отговаря утвърдително на поставения въпрос. **Една част от респондентите реагират на този въпрос с обяснимо недоумение – “представителството трябва да се определя на избори, това е демократично, а не по квоти”.**

На въпроса “Имате ли някакви препоръки към общинската администрация?” повечето от респондентите се затрудняват да дадат препоръки. Някои от анкетираните българи християни са крайно критични – “с тази общинска управа нищо не може да се постигне” и затова чакат “следващата администрация”, едва “след 20 години може да се промени нещо”. **Конкретните препоръки са администрацията да продължи да работи съвместно с неправителствените организации, да отчита приноса на третия сектор и да му се доверява повече.**

Българите мюсюлмани **предлагат в общината да дават повече информация; да решават обективно проблемите; да се осигурява трудова заетост;** да са “с по-културни обноси”; някои респонденти предлагат и да се гледа по-обективно при назначаване на кадрите в общината (защото “сега се гледа кой на кого е, а не какво може”).

Турците отправят към общинската администрация **следните препоръки:** кметовете да се избират мажоритарно; администрацията да помага повече на социално слабите, които имат реално нужда; да има равен достъп до работа и здравеопазване; да има по-добра комуникация, да се дава по-широка информация; да се организират срещи; да се разкрие ново звено в общината по жалбите на гражданите, което да дава информация и в местния вестник; служителите да работят по-добре; да се отнасят добре с всички; да са все така внимателни; да няма разделение на хората (партийно, комшийско, богати/бедни); да има по-голяма прозрачност; “да се спазват човешките права, да се спазват обещанията, да не се мамят хората”; “да не идват само преди избори”; да се оптимизира щатът; да се правят инвестиции; да се създават работни места; заетите по програмите за временна трудова заетост да уплътняват времето, за да си заработват заплатите; “мястото, където живеем, да е красиво”. Изказани са и мненията, че “и да правя препоръки, няма да има ефект, всичко се определя отгоре”, “нищо не могат да направят”, “ако не се занимаваш с политика, гласът ти не се чува”.

На въпроса **“Какви конкретни възможности виждате за по-нататъшна интеграция на малцинствата?”** отново **повечето отговори са “не знам”**. Българите християни изразяват дистанцираност, като споделят “ние сами се оправяме”, а младите изразяват готовност да напуснат региона и да търсят работа било във вътрешността на страната, било в чужбина. Единственото конкретно предложение в анкета от Ардино е **да се организират курсове за квалификация, които да осигуряват по-дългосрочни перспективи за реализация.**

Българите мюсюлмани изразяват надежда, че присъединяването на България към Европейския съюз ще подобри нещата. Изказват се препоръки **да се подобри трудовата заетост и да има по-голяма информираност (включително и медийна).**

Според турците **държавата трябва да подпомага планинските райони;** младите трябва да се учат; трябва да се създават спортни условия за децата, както и условия да общуват помежду си (например на лагери). Споделят се и мненията “ние сме си интегрирани” (2 анкети), “нямаме проблеми с малцинството”, но и че “при нас ако се прави нещо, ще е на книга” и че “всеки сам трябва да се оправя”.

На последния въпрос **“Какво бихте предложили с цел подобряване на положението в сферата на правата на малцинствата?”** отново **преобладаващият отговор е “не знам”**. Българите християни предлагат **управляващите “да се вслушват повече в народния глас от низините”** и “това, което е определено, да се използва по предназначение”. Изказано е и мнението, че “тази сфера е много добре разработена и няма нужда от подобрения”. Анкетирани българите мюсюлмани предлагат **да се подобри трудовата заетост;** “да се обръща внимание на простите хора”; ръководството на общината да се назначава отвън. Турците правят следните предложения: **да се изучава по-качествено майчиният език, а в селата – и българският; да се изповядва свободно религията; да има по-добри условия за работа; законът да е строг за всички; да няма национализъм, а разбирателство; да се спазват човешките права, а не да се набляга на малцинствените; управляващите да общуват с хората и да не се прави разлика между хората; да се направят подобрения в сферите на здравеопазването и инфраструктурата.**

Живеещите в община Ардино три основни етнорелигиозни групи (турци, българи мюсюлмани и българи християни) имат ясно съзнание за белезите, които ги сближават или разграничават. Известно разколебаване се наблюдава при българите мюсюлмани, които се осъзнават като гранична общност, между впрочем те са възприемани така и от другите (българи християни и турци). При средното и младото поколение се изразява по-категорично българска идентичност. По-възрастното население (турци и българи мюсюлмани) настоява за запазване на вътрешно груповия интегритет и често се противопоставя на засилената тенденция за “смесени” бракове. **При средното и помладото поколения преобладават мнения, че “младите не различават кой е българин, кой помак, кой турчин”; “тук няма малцинства, едно сме”; “ние никога не сме били разделени, имаше държавна политика, която ни разделяше”.**

Наблюдението за съществуващи две тенденции - на капсулация в рамките на собствената група и на отваряне към другите - разкрива сложните и нееднозначни процеси, които протичат вътре в общностите. Забелязват се процеси на трансформация на различни етнокултурни субстанции в социално-професионални структури. Това явление се наблюдава особено в средите на интелигенцията (сред лекари, учители, бизнесмени), но тласкани от здрав прагматизъм “да не се делят хората” се демонстрира и от обикновените хора. Към това трябва да се добави и много високата трудова мобилност през последните години, включително и работата в чужбина, която сблъсква много от хората с твърде различна среда.

Изследването потвърди, че в общината липсват предпоставки за сериозни етнически и религиозни конфликти. Потенциалните рискови зони за етническо напрежение или недоволство, свързано с прояви на дискриминация на малцинствата, са избледнели, минали са на заден план – отстъпили пред други по-актуални проблеми на местното общество, пред по-значими в настоящия момент нарушения на демократичните управленски принципи, но най-вече пред социално-икономическите проблеми. Според мнението на един от респондентите “вече никой не може да ни сбие, особено като видяхме какво стана в Югославия”.

Поводи за напрежение обаче не липсват. Преди всичко те имат социален характер и са свързани с трудното намиране на работа. В условия на висока безработица голяма част от населението е принудена да търси препитание извън общината. Турците се насочват основно към Западна Европа и Турция. Българите мюсюлмани намират работа в големите градове или наемат земеделски площи в равнината, други отиват на работа в Испания, Португалия, Италия, Гърция. **В тази обстановка много лесно един или друг отказ за назначаване на работа на общинска или държавна служба може да се изтълкува като нарушаване на малцинствените права.** Разпространено е обяснението, че “ако не си близък роднина на някой от влиятелните политици или не си функционер на ДПС, е невъзможно да получиш работа”.

Промяната на политическата система в края на ХХ век доведе до бърза подмяна на административния състав в община Ардино – от доминиращо българска в началото на 90-те години днес общината е с доминиращо присъствие на служители с турски произход. Този процес от една страна се обяснява с пенсионирането и подмяната на администрацията с по-млади хора. **Самите българи признават, че техните деца “бягат” да търсят реализация навътре в страната (в големите градове) и много малко са останали в Ардино. “Естествено е като няма българи, местата да се заемат от турци”.** Същевременно други анкетирани виждат преднамерена политика за подмяна на администрацията с членове на ДПС.

Притеснителен момент е, че много от българите не възприемат общинското управление като свое и демонстрират едно дистанцирано отношение. Те се чувстват изтласкани и безсилни да влияят върху обществените процеси. По думите на млад човек “ние тук сме малцинство, мнението на малцинството е капка в морето, не можеш да промениш течението”. Депресирани от липсата на перспективи за развитие младежи отбелязват, че всички техни връстници (българи) вече са заминали в чужбина или в големите градове, “само ние още сме тук, ама и ние ще се махаме – тук работа за нас няма”.

От представители и на трите изследвани групи се изказват мнения, че администрацията не общува достатъчно с хората. Налице е необходимост от разнообразяване формите на комуникации, които да засилят усещането за пряк контрол и участие на гражданите в политиката на общинската администрация. Друг проблем е недостатъчната информация, която достига до всеки един гражданин. Хората в селата се оплакват, че не получават никаква информация за европейските изисквания, програми и фондове. Също така, че не са регламентирани механизми, чрез които да следят и контролират дейността на местните управи. Респондентите предлагат да се оформи звено в общината, което да даде публичност на проблемите, които хората поставят, да има по-голяма информация, администрацията да е по-разбираема за обществото. По-широката публичност на решенията на общинската управа ще намали притесненията, че администрацията дели по етнически или друг признак (партиен, родов, приятелски) хората при прием на работа, при търгове, при одобрение на проекти и т.н.

Представените в доклада резултати очертават основните насоки във взаимоотношенията между различните общности и могат да послужат като един от източниците за формирането на регионална политика за по-пълноценна интеграция на малцинствата. Очевидно е, че има нужда от корекции в подходите на местното управление в политически план. Записаните много конкретни искания и препоръки също могат да бъдат използвани от общинската управа да оптимизира своята дейност в услуга на хората.

4. **Резултати от интервютата със служители на общинската администрация** (Ардино, Падина, Бял извор, Стояново, Еньовче, Жълтуша, Млечино, Боровица, Богатино, Светулка, Ленище, Любино).

Профил на анкетираните:

Разделение по полов признак

Мъже	Жени
26	24

Разделение по етнорелигиозен признак

Турци	Българи мюсюлмани	Българи християни
32	15	3

Разпределение по възрастови групи

Възрастова група	15-24 г.	25-34 г.	35-44 г.	45-54 г.	55-64 г.
Брой анкетирани	1	14	18	13	4

Разпределение по образователно ниво

Образователно ниво	Средно и средно специално	Полувисше и висше
Брой анкетирани	23	27

На въпроса от анкетата **“Какви етнически и религиозни малцинства живеят във вашата община”** българите християни изброяват като етнически и религиозни малцинства в общината “турците, помаците (българи мюсюлмани), българите”. Българите мюсюлмани дават два типа отговори. В единия се изброяват турци, българи, помаци (9 анкети). Другият тип е с акцент на религиозната принадлежност – “мюсюлмани, християни, българо-мохамедани” (4 анкети). В една анкета изброяването е “българи, турци, българо-мохамедани”, а в една като малцинство са дадени “мюсюлманите”.

При турците по-често се срещат отговорите “българи, турци, помаци (българо-мохамедани)” (24 анкети), като някъде е добавена и религиозната принадлежност, а в 3 анкети се изброяват и циганите като група. При другия тип отговори е даден приоритет на религиозната принадлежност “християни, мюсюлмани, българо-мохамедани” (8 анкети), а някъде е добавена и етническата. **Като цяло преобладават определенията по етническа принадлежност в сравнение с тези по конфесионална. Анкетираните служители изброяват всички групи, които живеят в района, без да обръщат внимание, че някои от посочените групи там не са малцинство.**

На въпроса от анкетата **“Как се разбирате с представителите на различните етнорелигиозни групи”** българите християни отговарят, че се разбират много добре с турците, българите християни и българите мюсюлмани (3 анкети). В първата анкета отношенията с циганите са определени като много добри, във втората като добри, а в третата като лоши.

Българите мюсюлмани характеризират отношенията си с представителите на всички изброени групи като много добри (9 анкети) или добри (5 анкети). В една анкета отношенията с циганите са определени като много лоши.

Турците оценяват отношенията си с всички групи като много добри в 18 анкети, а като добри – в 4 анкети. В някои анкети са дадени диференцирани отговори: отношенията с турците са определени като много добри, с българите – като добри, с българите мюсюлмани – средни (3 анкети), а с циганите – като лоши; в три анкети отношенията с българите са оценени с един пункт по-ниско от тези с турците; в 7 анкети отношенията с българите мюсюлмани са определени с един или два пункта по-ниско от тези с турците; в 4 анкети същата зависимост се наблюдава по отношение на циганите. Прави впечатление, че отношенията с българите християни се оценяват по-високо, отколкото тези с българите мюсюлмани. **Трябва да се отбележи, че при този въпрос служителите на общинската администрация оценяват взаимоотношенията между различните етноконфесионални групи с по-добри оценки от дадените от анкетираните граждани.**

На въпроса **“Смятате ли, че малцинствата се нуждаят от специфични права за тяхната закрила?”** българите християни отговарят с “не” (2 анкети) и със “само в някои сфери” (1 анкета). Българите мюсюлмани отговарят на поставения въпрос с “не” (8 анкети), с “да” (4 анкети), “само в някои сфери” (3 анкети). При турците отговорите са както следва: “само в някои сфери” (16 анкети), “да” (13 анкети), “не” (3 анкети). **Докато българите християни и мюсюлмани не виждат необходимост от специални малцинствени права, то турците са на обратното мнение.**

На въпроса **“Какви са услугите, предоставяни от вашата община, за закрила на малцинствените права?”** българите християни изброяват като такива услуги помощта при попълване и издаване на документи (3 анкети), достъпа до информация (3 анкети), правната помощ, насочването към фирми за преводи или легализация. Подобни отговори дават и българите мюсюлмани: административни услуги (6 анкети), достъп до информация и консултации (4 анкети), издаване на документи (3 анкети), правна помощ (1 анкета), попълване на молби (1 анкета), социална помощ (1 анкета). В четири анкети не е даден отговор, а в една е изказано мнението, че не се предлагат такива услуги.

Според турците услугите, които предоставя общината за закрила на малцинствени права, са издаване на документи (с попълване и превод) (12 анкети), достъп до информация (12 анкети), правна помощ (7 анкети), административни услуги (4 анкети), равни права (2 анкети), социални услуги (1 анкета), съдействие за работа (1 анкета), помощ в културни мероприятия (1 анкета). В седем анкети е даден отговор “не знам”, а в четири е изказано мнението, че няма такива услуги, тъй като “всички сме еднакви пред закона, всички с равен достъп до услуги”.

Като основни услуги, които общината предоставя за закрила на малцинствените права, служителите от всички групи отбелязват най-често издаването на документи и достъпът до информация. Съпоставка с отговорите на гражданите по същия въпрос показва, че анкетираните или не знаят за такива услуги, или изброяват разнообразни примери от живота, които обаче не присъстват в отговорите на администрацията. Явно приведените като примери услуги в анкетите на служителите се възприемат от гражданите за нормална практика, нямаща отношение към малцинствените права, поради което и не са отразени в интервюта.

На въпроса от анкетата **“До каква степен тези възможности се използват от малцинствата?”** има известно количество анкети с отговор “не знам” (3 българи мюсюлмани и 12 турци). Българите християни смятат, че възможностите се използват често (2 анкети) или недостатъчно (1 анкета). Според българите мюсюлмани

възможностите се използват често (7 анкети), не много често (2 анкети) или недостатъчно (1 анкета). Турците смятат, че възможностите се използват не много често (9 анкети), често (8 анкети) или недостатъчно (3 анкети). **Като цяло при служителите преобладава мнението, че малцинствата се възползват от възможностите, които общината предоставя. Тук отново има известно разминаване с отговорите на гражданите, които са по-резервирани в оценките си.**

На въпроса **“Ситуацията промени ли се през последните няколко години?”** анкетираните българи християни отговарят, че положението се е променило към по-добро (3 анкета). Българите мюсюлмани оценяват ситуацията като "по-добра" (8 анкети), като "същата" (6 анкети), като "по-лоша" (1 анкета). Според турците ситуацията се е променила "към по-добро" (22 анкети), останала е "същата" (8 анкети), променила се е "към по-лошо" (1 анкета), един е отговорът "не знам". **Тук отново преобладава положителната оценка на динамиката на промените от последните години в областта на малцинствените права. В анкетите на гражданите оценката на ситуацията е значително по-лоша, като обаче се оценява цялостното социално-икономическо положение, а не конкретно положението с малцинствените права.**

На въпроса **“В какви случаи членовете на малцинствените общности търсят помощ във връзка с малцинствените права?”** българите християни посочват издаването на документи (2 анкети), техните превод и легализация, достъпа до информация (2 анкети), правната помощ, дискриминацията по отношение на заетостта. Българите мюсюлмани изброяват издаването на документи (7 анкети), достъпа до информация (4 анкети), правната помощ (3 анкети), дискриминацията по отношение на заетостта (2 анкети). Трима служители отговарят на поставения въпрос с "не знам".

Турците посочват следните случаи, при които се търси помощ във връзка с малцинствените права: достъп до информация (22 анкети), издаване на документи (21 анкети), правна помощ (18 анкети), дискриминация по отношение на заетостта (8 анкети), съдействие за превод (2 анкети). Един е отговорът "не знам".

Отново като основни сфери, в които малцинствата търсят съдействие, се отбелязват достъпът до информация и издаването на документи. Прави впечатление и значителният брой на турците, посочили търсенето на правна помощ. Проблемите с трудовата заетост, които се очертават като проблем № 1 в интервютата с гражданите, не се явяват акцент в отговорите на служителите.

На въпроса **“Какви конкретни възможности виждате за по-нататъшната интеграция на малцинствата?”** българите християни изброяват факултативно мултикултурно образование в училищата, организиране на съвместни културни дейности, интегрирано обучение на децата от всички общности в училище. Българите мюсюлмани предлагат организиране на съвместни културни дейности (14 анкети) и факултативно мултикултурно образование в училищата (5 анкети).

Турците изброяват организиране на съвместни културни дейности (24 анкети), факултативно мултикултурно образование в училищата (24 анкети), честване на празници (2 анкети) и зачитане традициите на другия етнос, активно участие в обществено-икономическия живот, организиране на семинари и програми на НПО, които да подпомагат малцинствата. Среща се и мнението, че всички са интегрирани и няма никакви допълнителни възможности за това. Два са отговорите "не знам".

Служителите на общината от всички групи отдават предпочитание на образованието и културата като полета на съвместна дейност, които могат да съдействат за по-нататъшната интеграция на малцинствата.

На въпроса **“Какви услуги, подпомагащи интеграцията на малцинствата, извън задължителните, предлага вашата община/отдел?”** българите християни изброяват издаването на документи (2 анкети) и създаване на условия за равен старт в живота. Българите мюсюлмани отбелязват даване на консултации и съвети (3 анкети), достъп до информация (2 анкети), издаване на документи (2 анкети), оказване на помощ при попълване на формуляри, добро обслужване. Според турците такива услуги са попълването и издаване на документи (13 анкети), консултации и достъп до информация (7 анкети), организиране на съвместни културни дейности (3 анкети), факултативно мултикултурно образование в училищата (1 анкета). Пет са отговорите “не знам”, една е анкетата с отговор “никакви”.

Служителите и от трите групи посочват като основни допълнителни услуги, които те осигуряват в полза на малцинствата, попълването на документи и даването на консултации.

На въпроса **“До каква степен използвате документи за правата на малцинствата в ежедневната си работа?”** българите християни отговарят “само в някои случаи”, “много рядко”, “никога”. Българите мюсюлмани определят използването на такива документи като “много често” (7 анкети), “много рядко” (4 анкети), “никога” (3 анкети), “само в някои случаи” (1 анкета). Турците употребяват такива документи “много рядко” (14 анкети), “само в някои случаи” (8 анкети), “никога” (7 анкети), “много често” (1 анкета). В една анкета е даден отговор “не знам”. **Отговорите на анкетиранияте служители оформят впечатлението, че документите за правата на малцинствата рядко се използват в ежедневната работа на администрацията.**

На въпроса **“Смятате ли, че ще е полезно за вас да се въведе обучение по правата на малцинствата?”** българите християни отговарят с “не” в две анкети (като се уточнява, че всички са български граждани и би следвало да се възползват от тези си права) и с “да” – в една. При българите мюсюлмани се получи следните отговори: “да” (10 анкети), “не” (3 анкети), “не знам” (1 анкета). Турците отговарят с “да” (26 анкети), “не знам” (5 анкети), “не” (1 анкета). **Очевидно е желанието на служителите турци, както и на повечето българи мюсюлмани чрез обучение да се запознаят с правата на малцинствата.**

На въпроса **“Имате ли проблеми или срещате ли намеса от страна на централните власти относно правата на малцинствата?”** българите християни отговарят с “рядко” (2 анкети) и “никога” (1 анкета). Според българите мюсюлмани такива случаи има “рядко” (5 анкети), “понякога” (4 анкети), “няма такива случаи” (6 анкети). Според турците такива проблеми “не се срещат” (16 анкети), “срещат се понякога” (9 анкети), “срещат се рядко” (3 анкети) или “много често” (1 анкета). Три анкети са с отговор “не знам”. **Като цяло служителите на общината определят намесата на централните власти относно правата на малцинствата като спорадична.**

На въпроса **“Имало ли е наскоро някакви случаи на дискриминация от страна на общината по отношение на членовете на малцинствата?”** българите християни отговарят с “не” (3 анкети). Отговорите на българите мюсюлмани са: “не”

(12 анкети), “да” (2 анкети), “не знам” (1 анкета); а на турците – “не” (28 анкети) и “не знам” (4 анкети). Обясним е отрицателният отговор на този въпрос сред служителите на общинската администрация. **Едно сравнение с отговорите на гражданите показва, че според тях има случаи на дискриминация от страна на общината (не само) към членове на малцинствата.**

На въпроса **“Ако е имало случаи на дискриминация, в коя сфера са били те?”** българите мюсюлмани посочват трудовата заетост (2 анкети), образованието (1 анкета), религията (1 анкета). В анкетите на турците са изброени трудова заетост (3 анкети), образование (2 анкети), религия (1 анкета). **Приоритетната проблемна област и тук, както и в анкетите на гражданите, се оказва трудовата заетост.**

На въпроса **“Има ли член на общинската публична администрация, който да е бил санкциониран за нарушаване правата на малцинствата”** българите християни и повечето българи мюсюлмани **отговарят отрицателно**, като три са отговорите “не знам”. Турците са **отговорили отрицателно** в 28 анкети, а в 4 - с “не знам”.

На въпроса **“Имат ли членовете на малцинствата във вашата община правото да използват майчиния си език в училище”** българите християни **отговарят положително**. Българите мюсюлмани също потвърждават тази възможност в 12 анкети, в две отговарят с “не” и в една с “не знам”. Всички анкетирани турци отговарят утвърдително. Пояснява се, че турският като майчин език се изучава като свободно избираем предмет в началното училище, докато в средните училища се предпочитат други езици, най-вече английският.

На въпроса **“Общината предприела ли е допълнителни мерки, за да предотврати отпадането от училище на членове на малцинствата”** българите християни отговарят с “не знам” (2 анкети) и с “да” (1 анкета). От българите мюсюлмани положително отговарят седем анкетирани, шест са отговорите “не”, два – “не знам”. Половината анкетирани турци отговарят с “да” (16 анкети), като се дават следните примери: **запазване на маломерни паралелки, подпомагане на многодетни семейства, осигуряване на храна на учениците, организиране на транспорт по селата, социално подпомагане на бедни деца, разговори с родители на деца, които не посещават училище.** Шест от анкетираните отговарят отрицателно, а десет - с “не знам”.

На въпроса **“Какви възможности за участие/интеграция на малцинствата действително съществуват в рамките на отговорностите на вашия отдел”** българите християни изброяват като такива възможности **достъпа до информация, издаване на документи и създаване на равни възможности.** Българите мюсюлмани посочват **достъп на информация (4 анкети), консултации (2 анкети), издаване и попълване на документи (2 анкети), решаване на спорове (2 анкети), превод, изучаване на майчин език, съвместна културна дейност, семинари.** Четирима отговарят с “не знам” и един – с “никакви”. Анкетираните турци изброяват **оказването на езикова помощ и помощ за подаване на документи (6 анкети), достъпа до информация (6 анкети), помощта при административното обслужване на гражданите (2 анкети), религиозните празници и мероприятия (2 анкети), равните права за всички (2 анкети), честването на културни и спортни мероприятия, провеждане на културни и социални мероприятия.** Като възможности за интеграция се посочват също така правната помощ, равният достъп до медийна среда, консултациите, участието в заседания на общинския съвет, честите срещи с родители,

с представители на синдикати, с училищни настоятелства. Четирима от анкетираните отбелязват, че няма регламентирани нормативни правила за интеграция, девет дават отговор “не знам”.

На въпроса **“В кои сфери местното управление работи с цел интеграция на малцинствата?”** българите християни изброяват образованието, културата, трудовата заетост, социалното подпомагане и религията. Според българите мюсюлмани това са образование (7 анкети), култура (7 анкети), читалища, свобода на вероизповеданията, езикът, трудовата заетост. При турците се споменават следните сфери: образователна (24 анкети), културна (19 анкети), социална (8 анкети), религиозна (7 анкети), читалищна дейност (5 анкети), спорт (4 анкети), извънкласни дейности (3 анкети), трудова заетост (2 анкети), медийна политика на равен достъп (2 анкети), административна дейност (1 анкета), политически живот, кръжоци, честване на празници. Отбелязва се, че администрацията “се справя във всички сфери много добре; всички етноси са доволни; не делим хората на българи и турци”.

Според анкетите на служителите сферите на образованието и на културата се очертават като основни полета на дейност, в които администрацията провежда мерки по интеграцията на малцинствата.

На въпроса **“Членовете на малцинствата използват ли възможностите за интеграция?”** българите християни отговарят “понякога” (2 анкети) и “да” (1 анкета). Отговорите на българите мюсюлмани са: “да” (8 анкети) “понякога” (4 анкети), “не” (1 анкета), “не знам” (1 анкета). Според турците възможностите “се използват” (20 анкети), използват се “понякога” (9 анкети), “не се използват” (2 анкети). Един е отговорът “не знам”. **Според служителите на общината членовете на малцинствата като цяло се възползват от възможностите за интеграция.**

На въпроса **“Какви са механизмите за предоставяне на информация на обществеността във вашата община?”** българите християни посочват радиовъзела, общинския вестник, устната информация при запитвания, таблата пред общината и в центъра на Ардино. Българите мюсюлмани изброяват: общински вестник (6 анкети), табла пред общината (5 анкети), радиовъзел (3 анкети), медии (3 анкети), обяви (2 анкети), устна информация. Механизмите за информация според турците са вестник “Ардински глас” (25 анкети), информационното табло (16 анкети), радиовъзел (13 анкети), устна информация (3 анкети), информация чрез кметовете (3 анкети), читалища, уебсайт, достъп до заседанията на общинския съвет на всички граждани, обслужване на едно гише. **Изказаните мнения очертават местния вестник, радиоточката и информационните табла като основни средства за информиране на обществеността в общината.**

На въпроса **“Имало ли е случаи на възпрепятстване достъпа до информация спрямо представители на малцинствата?”** българите християни отговарят отрицателно (3 анкети). Българите мюсюлмани също отговарят отрицателно (12 анкети), а в две анкети се съобщава за “много малко случаи”. Един е отговорът “не знам”. Според турците такива случаи няма (28 анкети), само според една анкета има такива случаи, според друга това са малко случаи. Два са отговорите “не знам”. **При служители на общината преобладава мнението, че няма случаи на възпрепятстван достъп до информация спрямо представители на малцинствата или ако има, те са с инцидентен характер.**

На въпроса **“Представителите на малцинствата използват ли правото си за достъп до информация?”** българите християни отговарят **утвърдително** (3 анкети). Според българите мюсюлмани "това право се използва" (11 анкети), "не се използва" (2 анкети), два са отговорите “не знам”. Турците смятат, че достъпът се използва (26 анкети). В три анкети се споделя, че това право не се използва, а в три анкети е даден отговор “не знам”.

На въпроса **“Какви механизми съществуват във вашата община за представяне на членовете на малцинствата в общинския съвет?”** българите християни отговарят “според закона” и че всички малцинства са представени в общинския съвет. Последното се отбелязва и от българите мюсюлмани (3 анкети), като се пояснява, че механизмът за представителство са изборите (2 анкети). Според двама анкетирани няма регламентирани механизми, а единият уточнява, че малцинствата нямат достатъчно представителство в общинския съвет. Турците отговарят, че в общинския съвет има представители на всички групи (11 анкети). В седем анкети като механизъм за представителство са посочени изборите. Според пет анкети няма такъв механизъм и всяка партия си определя листите, според други две анкети съветът се определя на квотен принцип от партиите.

Фактът, че в 13 анкети служители на общината отговарят, че не знаят какъв е механизмът за представителство на членове на малцинствата в общинския съвет, буди известно недоумение. Според българското законодателство единствената възможност за представителство в общинския съвет е спечелването на достатъчен брой гласове на местните избори (без значение дали става дума за независим кандидат, за партия или друга организация/коалиция).

На въпроса **“Членовете на малцинствата имат ли право да се обръщат към общината на майчиния си език?”** българите християни отговарят с “да” (2 анкети) и с “не” (1 анкета). Отговорите на българите мюсюлмани са “да” (13 анкети), два са отговорите “не знам”. Според турците членовете на малцинствата имат такова право (25 анкети). Шест респонденти дават отрицателен отговор. С “не знам” е отговорил един анкетиран. **Като цяло преобладава мнението, че членовете на малцинствата имат правото да се обръщат към общината на майчиния си език.**

На въпроса **“В какви сфери членовете на малцинствата упражняват своите права?”** българите християни посочват религия (2 анкети), традиции, обичаи, образование, изучаване на майчин език, фолклорни мероприятия. Българите мюсюлмани изброяват образование (6 анкети), всички сфери (4 анкети), религия (4 анкети), култура (3 анкети), език (3 анкети), управление, политика, медийни изяви, селищни празници. Според турците малцинствата упражняват своите права в сфери като образование (19 анкети), религия (18 анкети), култура (13 анкети), изучаването и използването на майчин език (11 анкети), достъп до медии (4 анкети), бит (3 анкети), трудова заетост (2 анкети), административна (2 анкети) и социална сфера, обществен и политически живот, възстановяване на собственост и на имена, предавания по националната телевизия, местния вестник (и на турски език), във “всички сфери”.

Представителите на всички групи единодушно посочват образованието, религията и културата като сфери, в които малцинствата упражняват своите права.

На въпроса **“Прилага ли се законодателство за изписване/топография на малцинствени езици на местно ниво?”** българите християни отговарят с “не” (2 анкети) и “не знам” (1 анкета). Българите мюсюлмани смятат, че такова

законодателство не се прилага (9 анкети). Един е утвърдителният отговор, три са отговорите “не знам”. Според турците такова законодателство не се прилага (26 анкети). Две са анкетите с отговор “да”, четири – с “не знам”. **Отговорите на служителите съответстват на законовото положение в Република България, където не се предвижда изписване на малцинствени езици.**

На въпроса “Достатъчно добре ли е дефинирано разпределението на компетенциите между местни, областни и национални власти?” отговорите на българите християни са “да”, “все още не”, “не знам”. Според българите мюсюлмани разпределението е дефинирано достатъчно добре (6 анкети), все още не е дефинирано добре (6 анкети), не е дефинирано (2 анкети). Един е отговорът “не знам”. Турците отговарят утвърдително на въпроса в 13 анкети и с отговор “все още не” - в 15 анкети. Четири са отрицателните отговори. **Както се вижда, служителите са раздвоени в мнението си относно разпределението на компетенциите между местните, областните и националните власти.**

На въпроса “Ако отговорът е не, в кои сфери разпределението не е достатъчно добре дефинирано?” българите християни посочват **инфраструктурата и социалното подпомагане**. Българите мюсюлмани **изброяват координацията между служители, граждани и ръководство (2 анкети) и инфраструктурата**. Според турците такива сфери са **липсата на специално законодателство по въпросите на малцинствата (3 анкети), административната дейност и обслужването (2 анкети), правомощията на общината и вменяването на допълнителни задължения**, които би трябвало да се изпълняват от държавата, законодателството, здравеопазването, социалната политика, собствеността, образованието, опазването на околната среда и водите, “всички сфери”.

На въпроса “С оглед на компетенциите, имате ли някакви предложения за разрешаването на проблема?” българите християни **предлагат общината да има по-широки компетенции, обезпечени с финансов ресурс (1 анкета)**. Според българите мюсюлмани са нужни **по-добро отношение на ръководството към обикновените служители и гражданите (2 анкети) и финансиране на местни инфраструктурни проекти**. Турците предлагат да се определят **законово отговорностите на администрацията при работа с представители на малцинствата с цел подобряване на взаимоотношенията (2 анкети), общините да получат повече правомощия; здравеопазването, образованието и социалната политика да минат към компетенциите на държавата, а останалите сфери да са в компетенциите на общините**.

На въпроса “Какви стъпки бихте предложили с цел подобряване познаването на правата на малцинствата на местно ниво?” българите християни предлагат **обучение по малцинствени права за членовете на малцинствата (2 анкети), по-високо ниво на образование сред малцинствата и строго прилагане на съществуващите закони срещу дискриминация**. Според българите мюсюлмани е добре да има **обучение по малцинствени права за членовете на малцинствата (6 анкети), строго прилагане на съществуващите закони срещу дискриминацията (4 анкети), обучение по малцинствени права за публичната администрация (3 анкети), семинари и работни групи, организирани от общината (3 анкети)**. Турците предлагат **строго прилагане на съществуващите закони срещу дискриминацията (19 анкети), обучение по малцинствени права за членовете на малцинствата (18 анкети), обучение по малцинствени права за публичната администрация (12 анкети), семинари и работни**

групи, организирани от общината (8 анкети). **От предложените в анкетата възможности анкетираните служители са предпочели да отбележат обучението по малцинствени права за членовете на малцинствата и строгото прилагане на съществуващите закони срещу дискриминация.**

На въпроса **“Какви конкретни възможности виждате за по-нататъшна интеграция на малцинствата?”** от предложените възможности българите християни посочват организирането на съвместни културни дейности (3 анкети). Българите мюсюлмани отбелязват организирането на съвместни културни дейности (12 анкети) и факултативното мултикултурно образование в училищата (6 анкети). Турците дават предпочитание на организирането на съвместни културни дейности (27 анкети), факултативно мултикултурно образование в училищата (19 анкети), активно участие в обществено-политическия живот, по-голямо присъствие в държавните институции, организиране на работни групи от всички малцинства, съвместни селски чествания на празниците. **Повечето анкетирани са избрали организирането на съвместни културни дейности и факултативното мултикултурно образование в училищата като най-добри възможности за по-нататъшна интеграция на малцинствата.**

На въпроса **“Какви конкретни мерки предлагате с цел предотвратяване на дискриминацията на членове на малцинствата?”** българите християни отбелязват законодателството срещу дискриминацията (2 анкети), обучението на публичната администрация и по-доброто образование. Българите мюсюлмани виждат възможности за предотвратяване на дискриминацията в законодателството срещу дискриминацията (8 анкети) и в обучението на публичната администрация (6 анкети). Според турците такива мерки са законодателството срещу дискриминацията (27 анкети), обучението на публичната администрация (9 анкети), политическото представителство (1 анкета). **Очертава се приоритетната роля на законодателството, в което хората от различните групи виждат гаранция за предотвратяване на дискриминацията.**

На въпроса **“Как смятате, че би могло да се подобри положението на малцинствата с оглед образованието?”** българите християни отговарят, че това е възможно, като се осигурят равни възможности за всички ученици (3 анкети) и уточняват, че децата от малцинствата трябва да се задължават да ходят на училище, срещу което да получават топла храна и безплатни учебници. Българите мюсюлмани акцентират върху изготвянето на проекти в сферата на образованието (7 анкети), равните възможности за всички ученици (5 анкети), подобряването на положението на малцинствата (5 анкети). Един от анкетираните уточнява, че трябва да се отпускат стипендии на малцинствата като стимул. Турците предлагат да има равни възможности за всички ученици (22 анкети), да се изготвят проекти в сферата на образованието (16 анкети), да се подобри положението на малцинствата (10 анкети), да се дават помощи на деца в затруднено материално положение. **От предложените от съставителите на анкетата възможности за отговор респондентите предпочитат изготвянето на проекти в сферата на образованието и равните възможности за всички ученици.**

На въпроса **“Има ли някакви конкретни мерки, които бихте предприели, за да подобрите интеграцията на малцинствата на местно ниво?”** българите християни предлагат насърчаване на представителите на малцинствата да научат по-добре официалния език (3 анкети), организиране на публични мероприятия за опознаване културата на другия (2 анкети), оформяне на смесени паралелки в училищата. Според

българите мюсюлмани такива мерки са организирани на публични мероприятия за опознаване културата на другия (11 анкети) и насърчаване на представителите на малцинствата да научат официалния език (8 анкети). Турците препоръчват насърчаването на представителите на малцинствата да научат официалния език (27 анкети), организирането на публични мероприятия за опознаване културата на другия (14 анкети), създаване на програми за трудова заетост (1 анкета), отпускане на стипендии за обучение на представители на малцинствата (1 анкета). **Предпочитанията сред възможните отговори на този въпрос са към публичните мероприятия за опознаване културата на другия и насърчаването на представителите на малцинствата да научат официалния език.**

На въпроса **“Кои мерки предлагате за подобряване достъпа до информация за членовете на малцинствените общности?”** българите християни се спират на следните възможности, които анкетата им предоставя: по-добри контакти с гражданите (2 анкети), нормативни мерки (1 анкета), политика на открита община (1 анкета), създаване на специален бюлетин, занимаващ се с въпросите на малцинствата (1 анкета), използване на местните медии (1 анкета). Според българите мюсюлмани такива мерки са по-добрите контакти с гражданите (7 анкети), използване на местните медии (5 анкети), политиката на открита община (5 анкети), нормативните мерки (3 анкети), създаване на специален бюлетин, занимаващ се с въпросите на малцинствата (1 анкета). Турците предлагат използване на местните медии (19 анкети), по-добри контакти с гражданите (18 анкети), нормативни мерки (16 анкети), политика на открита община (11 анкети), създаване на специален бюлетин, занимаващ се с въпросите на малцинствата (3 анкети). **Анкетираните общински служители дават предпочитанията си на по-добрите контакти с гражданите, използването на местните медии и политиката на открита община като мерки за подобряване достъпа до информация за членовете на малцинствените общности.**

На въпроса **“Как смятате, че би трябвало да бъде подобрена представителността на малцинствата?”** българите християни предлагат да се създадат местни служби по **“малцинствените въпроси”** (2 анкети), да се обособи Консултативен съвет, съставен от членове на малцинствата, да има пропорционална политика на заетост. Според българите мюсюлмани е добре да се обособи Консултативен съвет, съставен от членове на малцинствата (8 анкети), да има пропорционална политика на заетост (5 анкети), да има местни служби по малцинствените въпроси (3 анкети) и запазени места в общинския съвет (2 анкети). Турците предлагат да се обособи Консултативен съвет, съставен от членове на малцинствата (17 анкети), да има пропорционална политика на заетост (9 анкети) и местни служби по малцинствените въпроси (6 анкети). Тези три възможности, които задава анкетата, са предпочетени от представителите на всички анкетиранни групи.

На въпроса **“Има ли някакви конкретни мерки, които общината може да предложи, за да подобри ползването на майчин език от страна на членовете на малцинствата?”** българите християни посочват по-доброто прилагане на съществуващите закони (2 анкети) и проектите за наредби и правилници към съществуващите закони (1 анкета). Според българите мюсюлмани това са по-доброто прилагане на съществуващите закони (4 анкети), проектите за наредби и правилници към съществуващите закони (4 анкети), а един от анкетираните отбелязва, че няма нужда от специални мерки в община Ардино. Турците виждат възможност в по-доброто прилагане на съществуващите закони (13 анкети), в проектите за наредби и правилници към съществуващите закони (10 анкети), в по-доброто усвояване на

официалния език, в програми и стипендии за подпомагане обучението във ВУЗ на представители на малцинствата в неравностойно социално положение. **Представителите на трите групи дават предпочитание на едни и същи мерки за подобряване използването на майчиния език от страна на членовете на малцинствата - по-доброто прилагане на съществуващите закони и проектите за наредби и правилници към съществуващите закони.**

*

В тази втора част на доклада бяха изложени вижданията на служителите в общинската администрация по въпросите на защита правата на малцинствата. Съобразяването със служебното положение е фактор, който неминуемо влияе при попълването на такъв тип анкети. То обяснява и някои разлики в отговорите на едни и същи въпроси при гражданите и при служителите. Пример за това са по-добрите оценки в анкетите на служителите на взаимоотношенията между различните етнорелигиозни групи, както и на степента, в която гражданите използват услугите на общината за закрила на малцинствените права. Различна е и оценката на ситуацията от последните години – при гражданите по-често се срещат негативни мнения, при служителите – позитивни. Има разминавания и във вижданията за предоставените от общината услуги за закрила на малцинствените права, както и за помощта, която гражданите търсят във връзка с малцинствените си права. По различен начин е интерпретиран и проблемът за евентуална дискриминация в общината. По всички тези въпроси анкетите на гражданите са с повече забележки и съдържат конкретни примери за нарушени права. Макар и по-малко, критични мнения има и в анкетите на служителите. Трябва да се отбележи, че те са изказани от представители на по-младото или средното поколение и са основно на хора с висше образование.

Споделените в интервютата мнения на гражданите и на публичната администрация оформят впечатлението, че в общината няма напрежение на етническа основа. Изказаните от анкетираните критики са основно по отношение политиката на трудова заетост, която представители на различните етнорелигиозни групи възприемат като обусловена от етнически и политически фактори.

Общото, което обединява анкетите на гражданите и на служителите, е виждането за основните сфери на интеграция на малцинствата – дефинирани най-общо като “образование и култура”.

Като права, от които гражданите се възползват, са посочени:

- използването и обучението на майчин език,
- свободното изповядване на религията,
- достъпът до информация.

Въпросът за услугите, които общината предлага за защита на малцинствените права, се нуждае от допълнително разяснение от страна на общинската администрация, като се използват различни средства за комуникация с гражданите (местен вестник, радиоточка, разяснителни табла и т.н.).

В анкетите на гражданите и на служителите са изказани многобройни предложения за оптимизиране дейността на общинската администрация. Основните от тях са следните:

- строго прилагане на съществуващите закони по отношение правата на гражданите;
- организиране на обучение по правата на малцинствата за представители на малцинствата и за служители в администрацията;

- организиране на съвместни културни прояви;
- политика на открита община;
- изграждане на Консултативен съвет с представители на всички етнорелигиозни групи;
- обективно назначаване на кадрите;
- предоставяне на повече информация на гражданите;
- по-добра комуникация между управляващи и граждани;
- разкриване на ново звено в общината по жалбите на гражданите, което да дава информация и в местния вестник.

Много полезна бе организираната фокус-група, която позволи на изследователския екип да се запознае с различни мнения на представители на гражданството по отношение резултатите от проучването. Така се осъществи необходимата съпоставка на вътрешния и на външния поглед към проблемите. Като цяло участниците споделиха становището, че проектодокладът вярно е уловил процесите и настроенята в общината и ги е отразил обективно. Отново като проблемни области бяха изтъкнати трудностите на икономическия преход и на инфраструктурата. Подчерта се, че проблемите на етническа основа, които бяха характерни за началото на политическия преход в България, са отшумели. Постави се въпросът за недостатъци в информационната политика на общината, като се посочиха примери за осъществени дейности (напр. организирани курсове, спортни мероприятия и др.), които обаче явно са останали неизвестни на по-широкото обществено мнение и поради това в анкетите има препоръки за организиране на такива. Наличието на някои крайни мнения в интервютата бе интерпретирано от участниците във фокус-групата като резултат от факта, че всеки анкетиран е оценявал положението в общината през личния си (понякога горчив) опит.

Някои от поставените въпроси засегнаха същността на анкетата – че с въпросите се създават предпоставки за делене на хората, че много от въпросите са трудни за разбиране от обикновените хора по селата. Посочено бе също така, че формулираните определени възможни отговори в анкетата предполагат и известна предпоставеност.

В хода на изследването бяха формулирани редица предложения към общинската администрация. Взemanето предвид на тези препоръки ще допринесе както за подобряване на общия климат в общината в посока на доверие и сътрудничество между представителите на различните етнорелигиозни групи, така и ще стимулира двупосочния диалог между гражданите и общинската администрация.

ПРЕПОРЪКИ КЪМ ОБЩИНСКАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

1. Провеждане на информационна кампания сред гражданското общество с цел добра информираност за правата на малцинствата, както и разясняване какви права и задължения имат гражданите съгласно българското законодателство и съществуващите международни и европейски стандарти.
2. Подобряване на административното обслужване на населението от страна на общинската администрация и кметовете на кметства и оказване на методическа и юридическа помощ на населението при нужда от тълкуване и интерпретиране на международни и национални правни текстове, казуси и постулати, посветени на правата на малцинствата.
3. Организиране на обучение по правата на малцинствата за служители в общинската администрация.
4. Организиране на публични обсъждания при реализиране на инвестиционната политика на общината с цел повишаване на активността на гражданското общество.
5. Утвърждаване традиция на толерантност и приемственост между различните етноси и култури чрез реализиране на редица фолклорни, културни и спортни прояви.
6. Подобряване на информационното обслужване на гражданите чрез усъвършенстване на материално-техническата база на местния радиовъзел и местния вестник "Ардински глас", както и чрез публикуване на закони, разпоредби и постулати, посветени на правата на малцинствата.
7. Повишаване на правната култура на децата и учениците чрез включване на проблемите, свързани с правата на малцинствата в часовете на класния ръководител в училищата и детските градини.
8. Формиране на Консултативен съвет по правата на малцинствата, включващ представители на всички етнорелигиозни групи.